

Вісник

Верховного Суду України

Судові рішення у цивільних,
адміністративних, господарських
і кримінальних справах

Пропозиції
щодо визначення критеріїв
нормування навантаження суддів
при розгляді кримінальних справ

Доступ до правосуддя
як суб'єктивне конституційне
право

До питання змісту і структури
генеральної угоди

1(125)'2011

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, заносяються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П.П. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — (відповідальний секретар);

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — начальник управління забезпечення діяльності керівництва Верховного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Міщенко С.М. — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — суддя Верховного Суду України, голова Ради суддів України, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — суддя Верховного Суду України, секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — заступник керівника апарату—начальник правового управління Верховного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2 *Новини. Події. Факти* *News. Events. Facts*

3 *Судова практика* *Judicial Practice*

3 **Рішення у цивільних справах**

Decisions in civil cases

7 **Рішення в адміністративних справах**

Decisions in administrative cases

10 **Рішення у господарських справах**

Decisions in commercial cases

17 **Рішення у кримінальних справах**

Decisions in criminal cases

23 *У Європейському суді з прав людини* *At the European Court of Human Rights*

23 **Справа «Олюджіч проти Хорватії»**

Рішення від 5 лютого 2009 р.

Case of Olujić v. Croatia

Judgment of 5 February 2009

32 *Проблеми судово-правової реформи* *Issues of Judicial-Legal Reform*

32 **Марчук Ф.М., Цитович М.М. Пропозиції щодо визначення критеріїв нормування навантаження суддів при розгляді кримінальних справ**

Marchuk F.M., Tsytyovych M.M. Proposals to fix criteria for rationing judges' workload in trying criminal cases

41 **Лужанський А.В.** Доступ до правосуддя як суб'єктивне конституційне право**Luzhanskyi A.V.** Access to justice as subjective constitutional right45 **Клименчук Н.М.** До питання змісту і структури генеральної угоди**Klymenchuk N.M.** On the matter and structure of master agreement*Міжнародні зв'язки*
International Relations

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4^а, кімн. 108, 210

Телефони:

голова редакційної колегії (44) 253–3502, відповідальний секретар (44) 253–1683, редактори (44) 253–7081, 253–1683, група технічного забезпечення (44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук, С.П. Когут, Н.К. Мартинюк, П.О. Мусієнко, Р.В. Парубець

Верстка:

С.І. Самкова, В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусієнко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.

Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 24.01.2011

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 3430 прим. Ціна договірна

Затверджено Положення про апарат Верховного Суду України, його структуру і штатний розпис

28 грудня 2010 р. під головуванням заступника Голови Верховного Суду України **Анатолія Яреми** відбувся другий етап зборів суддів Верховного Суду України, на яких після детального розгляду та обговорення пунктів порядку денного прийнято рішення про затвердження структури і штатного

розпису апарату Верховного Суду України, запропонованого Головою Верховного Суду України **Василем Онопенком** та опрацьованого робочою групою Верховного Суду України. Крім того, було затверджено структуру та штатний розпис ДП «Автобаза Верховного Суду України».

На чергових зборах суддів Верховного Суду України, які відбулися 21 січня 2011 р., учасники засідання затвердили доопрацьоване Положення про апарат Верховного Суду України.

Василь Онопенко: «Ця книга — не про мене, а про Верховний Суд України, який мені судилося очолити»

28 грудня 2010 року у приміщенні Верховного Суду України відбулася презентація книги «Голова Верховного Суду України Василь Онопенко: «Мені судилося».

У книзі зібрано офіційні документи, виступи, інтерв'ю Голови Верховного Суду України Василя Онопенка від жовтня 2006 року, із часу обрання його Головою Верховного Суду України, до осені 2010 року.

Мовою фактів, коментарів, чисельних звернень до високих державних інституцій відтворено непростий період життя найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції в Україні та послідовну позицію його очільника.

Співавторами книги Василь Онопенко вважає і суддів Верховного Суду України, які поділяли його позицію, і журналістів, які завжди виявляли інтерес до процесів, що відбувалися в судовій системі України, й Верховного Суду зокрема. Під час презентації Василь Онопенко щиро подякував усім представникам мас-медіа і висловив сподівання на подальшу плідну співпрацю.

Голова Верховного Суду переконаний, що такі книги потрібно видавати усім керівникам вищих органів державної влади, аби суспільство могло бачити і їх позицію, і той

шлях, який проходить кожен із вищих державних діячів, відстоюючи цю позицію, і ті зусилля, які потрібно докладати для досягнення мети. Це ті літописи, які потрібні усім нам, наголосив Василь Онопенко.

Він також повідомив, що книга видана за власний кошт, однак її видання є, безперечно, державною справою. Адже після «гарячого» літа 2010 року, коли судова система здригнулася від так званої судової реформи, остаточно стало зрозумілим, що шлях відстоювання незалежності судової влади і боротьби за неї був правильним, підкреслив Голова Верховного Суду України.

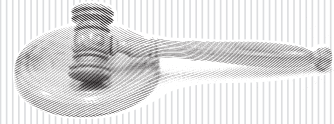
Виклад основних документів, пов'язаних із діяльністю Голови Верховного Суду України Василя Онопенка, для зручності сприйняття здійснено за роками й анонсується короткими екскурсами у тогочасну логіку подій і проблем, якими жила вітчизняна судова система і Верховний Суд України. Наведено також добірки інформаційних повідомлень, з яких видно, що говорив Василь Онопенко, до чого прагнув і що конкретно робив для досягнення мети.

Голова Верховного Суду України 1994—2002 року Віталій Бойко, який також був присутній на презентації книги «Мені

судилося», зауважив, що кожен може по своєму оцінити позицію Василя Онопенка, яку він займав як Голова Верховного Суду України. Однак висновок може бути один — діяльність В. Онопенка на цій посаді завжди була спрямована на те, щоб зробити судову систему України дієвим механізмом захисту прав і свобод людини, щоб утвердити в нашій країні незалежний і неупереджений суд.

На завершення зустрічі Голова Верховного Суду Василя Онопенко подарував усім присутнім журналістам книгу «Мені судилося» з іменними автографами.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

За змістом ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» в процесі приватизації громадяни набувають право власності на квартири та допоміжні приміщення багатоквартирного будинку, які призначені для забезпечення його експлуатації та побутового обслуговування мешканців (сходові клітини, вестибюлі, перехідні шлюзи, позаквартирні коридори, колясочні, кладові, сміттекамери, горища, підвали, шахти і машинні відділення ліфтів, вентиляційні камери та інші технічні приміщення).

Нежилі приміщення в жилому будинку, які призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру і є самостійними об'єктами цивільно-правових відносин, до житлового фонду не входять (ч. 3 ст. 4 ЖК України). У результаті приватизації квартир такого будинку їх мешканцями право власності в останніх на ці приміщення не виникає.

При вирішенні позову про визнання незаконними рішень міської ради щодо включення до переліку об'єктів групи «А» комунальної власності територіальної громади м. Миколаєва, що підлягають приватизації шляхом викупу, підвального приміщення багатоквартирного жилого будинку суд має звернути увагу на зазначені вище положення закону та з'ясувати — чи призначене спірне приміщення для забезпечення експлуатації будинку або побутового обслуговування його мешканців, чи воно призначене для інших потреб непромислового характеру, обліковане в БТІ як самостійний об'єкт цивільно-правових відносин і до житлового фонду не належить

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 9 червня 2010 р.
(в и т я г)

У серпні 2008 р. заступник прокурора м. Миколаєва звернувся до суду із заявою в інтересах Д. та М. до Миколаївської міської ради (далі — Міськрада) та виконавчого комітету Миколаївської міської ради (далі — Виконком) про визнання рішень незаконними. Позивач зазначав, що рішенням Міськради від 13 березня 2008 р. № 22/34 до переліку об'єктів групи «А» комунальної власності територіальної громади м. Миколаєва, що підлягають приватизації шляхом викупу, було включено підвальне приміщення багатоквартирного жилого будинку у м. Миколаєві. Рішеннями Виконкому від 24 квітня 2008 р. № 1032 та від 23 травня 2008 р. № 1136 оформлено право власності на це приміщення за територіальною громадою м. Миколаєва та присвоєно йому поштову адресу. Посилаючись на те, що підвальне приміщення розміщене в багатоквартирному жилкому будинку, а Д. та М. є власниками квартир №№ 63 та 65 у цьому будинку відповідно, тому і співвласниками спірного підвального приміщення, прокурор просив визнати незаконними

зазначені рішення Міськради та Виконкому як такі, що прийняті без згоди позивачів і порушують їхнє право власності на це приміщення.

Заводський районний суд м. Миколаєва рішенням від 2 жовтня 2009 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Миколаївської області від 14 грудня 2009 р., позов задовольнив.

У касаційній скарзі Міськрада, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просила скасувати зазначені судові рішення й ухвалити нове — про відмову в позові.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, пояснення прокурора на заперечення касаційної скарги, дослідивши матеріали справи та перевіrivши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції, з висновками якого по-

годився апеляційний суд, виходив із того, що спірне приміщення є підвалом багатоквартирного жилого будинку, частина квартир в якому приватизовані, в тому числі й позивачами. Таким чином, підвал є об'єктом їх спільної власності, а тому відповідачі незаконно визначили його іншу правову долю.

Однак погодитися з таким висновком не можна.

За змістом ст. 1 Закону від 19 червня 1992 р. № 2482-ХІІ «Про приватизацію державного житлового фонду» в процесі приватизації громадяни набувають право власності на квартири та допоміжні приміщення багатоквартирного будинку, які призначені для забезпечення його експлуатації та побутового обслуговування мешканців будинку (сходові клітини, вестибюлі, перехідні шлюзи, позаквартирні коридори, колясочні, кладові, сміттекамери, горища, підвали, шахти і машинні відділення ліфтів, вентиляційні камери та інші технічні приміщення). Нежилі приміщення в жилому будинку, які призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру і є самостійними об'єктами цивільно-правових відносин, до житлового фонду не входять (ч. 3 ст. 4 ЖК). У результаті приватизації квартир такого будинку їх мешканцями право власності в останніх на ці приміщення не виникає.

Суд установив, що спірне приміщення є підвалом багатоквартирного жилого будинку, квартири №№ 63 та 65 в якому приватизовані сім'ями Д. та М. відповідно.

Однак суд на зазначені вище положення закону уваги не звернув та не з'ясував, чи призначене спірне приміщення для забезпечення експлуатації будинку або побутового обслуговування його мешканців, чи воно призначене для інших потреб непромислового характеру, обліковане в БТІ як самостійний об'єкт цивільно-правових відносин і до житлового фонду не належить.

З'ясування цих обставин та належна їх оцінка мають визначальне значення для правильного вирішення справи, а тому суд, врахувавши лише факт належності підвалу до багатоквартирного будинку, ухвалив помилкове рішення.

Таким чином, судом допущено порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи. Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Миськради задовольнила частково: рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 2 жовтня 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду Миколаївської області від 14 грудня 2009 р. скасувала й передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Статтею 1266 ЦК України визначені правила спадкування за правом представлення. Згідно з нормами зазначеної статті спадкоємцями за правом представлення можуть бути: внуки, правнуки спадкодавця, прабаба, прадід спадкодавця, племінники, двоюрідні брати та сестри спадкодавця.

Відповідно до ч. 6 ст. 1266 цього Кодексу при спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

Таким чином, згідно зі ст. 1266 ЦК України до спадкування за правом представлення закликаються саме згадані вище особи, а не їхні нащадки; при цьому обмеження ступеня споріднення не допускається лише при спадкуванні по прямій низхідній лінії, родинність за якою визначається виключно від пращура до нащадка

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 25 листопада 2009 р.*

(в и т я г)

У липні 2008 р. Н.О. та Р.М. звернулися до суду з позовом до державного нотаріуса Першої ялтинської державної нотаріальної контори (далі — нотаріус, нотаріальна контора відповідно) про визнання права на спадкування та права власності на спадкове майно.

Позивачі посилались на те, що згідно зі ст. 1266 ЦК вони за правом представлення мають право на спадкування після Ц.В., яка по-

мерла 26 листопада 2007 р. Позивачі своєчасно подали до нотаріальної контори заяви про прийняття спадщини, однак нотаріус безпідставно відмовляється видати їм свідоцтво про право на спадщину.

Згодом Н.О. та Р.М. уточнили позов, пред'явили його також до П.В., Ц.Є. та Ц.О., зазначивши, що вони та відповідачі є спадкоємцями Ц.В., і, посилаючись на ті ж самі обставини, просили визнати

за ними право на спадкування після Ц.В. і за кожним із них право власності в порядку спадкування на $\frac{1}{8}$ частину спадкового майна — будинку в м. Ялті, земельної ділянки в районі зазначеного будинку та квартири у м. Ялті.

Ялтинський міський суд рішенням від 9 грудня 2008 р. в задоволенні зазначеного позову відмовив.

Апеляційний суд Автономної Республіки Крим рішенням від 1 квітня 2009 р. рішення суду першої інстанції скасував та ухвалив нове — про часткове задоволення позову Н.О. та Р.М.: постановив визнати позивачів спадкоємцями Ц.В., яка померла 26 листопада 2007 р., за законом другої черги за правом представлення. У задоволенні решти позовних вимог було відмовлено.

У касаційній скарзі П.В. просила скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення апеляційним судом норм матеріального права.

До зазначеної касаційної скарги приєднався Ц.О.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши доводи, наведені у скарзі, та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи частково позов, апеляційний суд виходив із того, що Н.О. та Р.М. мають право на спадкування після Ц.В. за правом представлення відповідно до ч. 6 ст. 1266 ЦК, а нотаріус і суд першої інстанції при вирішенні питання про спадкування безпідставно застосували до позивачів обмеження за ступенем споріднення.

Проте з такими висновками апеляційного суду погодитися не можна.

За правилами ст. 1258 ЦК спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування, зокрема, у разі відсутності спадкоємців попередньої черги.

Відповідно до ст. 1262, ч. 1 ст. 1265 ЦК у другу чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері. У п'яту чергу право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Статтею 1266 ЦК визначені правила спадкування за правом представлення. Згідно з нормами зазначеної статті спадкоємцями за правом представлення можуть бути: внуки, правнуки спадкодавця,

прабаба, прадід спадкодавця, племінники, двоюрідні брати та сестри спадкодавця.

Згідно з ч. 6 ст. 1266 ЦК при спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

Таким чином, відповідно до ст. 1266 ЦК до спадкування за правом представлення закликаються саме згадані вище особи, а не їхні нащадки; при цьому обмеження ступеня споріднення не допускається лише при спадкуванні по прямій низхідній лінії, родинність за якою визначається виключно від пращура до нащадка.

Суд першої інстанції встановив, що 26 листопада 2007 р. померла Ц.В. І позивачі, й відповідачі подали до нотаріальної контори заяви про прийняття її спадщини, а 18 червня 2008 р. нотаріус виніс постанову про відмову у видачі Н.О. та Р.М. свідоцтва про право на спадщину в зв'язку з відсутністю у них права на спадкування.

Суди також встановили, що спадкоємці Ц.В. першої черги відсутні, вона мала рідних братів: Ц.Б., який помер у 1995 р., та Ц.П., який помер у 1956 р. Відповідачі П.В., Ц.Є. та Ц.О. — племінники спадкодавця Ц.В. (діти Ц.Б. — брата спадкодавця), а позивачі — діти племінниці Р.Р. (дочки Ц.П. — брата спадкодавця), яка також померла у жовтні 2006 р.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд першої інстанції виходив із того, що Н.О. та Р.М. є спадкоємцями Ц.В. за законом п'ятої черги й не мають права на спадкування за ст. 1266 ЦК при наявності спадкоємців за законом другої черги — племінників спадкодавця: П.В., Ц.Є. та Ц.О.

При встановленні зазначених фактів суд не порушив норм процесуального права і правильно застосував норми матеріального права.

Апеляційний суд помилково скасував рішення суду першої інстанції, на порушення вимог статей 303, 316 ЦПК не навів достатніх мотивів, за якими він вважав неправильними висновки цього суду, не звернув уваги на встановлений факт того, що Н.О. та Р.М. не є родичами Ц.В. по прямій низхідній лінії споріднення, а тому безпідставно застосував до спірних правовідносин положення ч. 6 ст. 1266 ЦК, задовольнивши позов із цих підстав.

За таких обставин рішення апеляційного суду підлягає скасуванню із залишенням в силі рішення суду першої інстанції з підстав, передбачених ст. 339 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу П.В. та Ц.О. задовольнила: рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 1 квітня 2009 р. скасувала, залишила в силі рішення Ялтинського міського суду від 9 грудня 2008 р.

До правовідносин про визнання права власності на $\frac{1}{2}$ частини квартири в порядку поділу майна подружжя, які виникли в 1993 році, суди помилково застосували норми СК України та ЦК України, які чинні лише з 1 січня 2004 р.

Так, відповідно до ст. 22 КпШС України майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю. Кожен з подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном.

Подружжя користується рівними правами на майно і в тому разі, якщо один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку.

У ч. 1 ст. 24 КпШС України передбачено, що майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, а також одержане ним під час шлюбу в дар або в порядку успадкування, є власністю кожного з них.

Спільним майном подружжя є придбане за рахунок спільних доходів рухоме й нерухоме майно, незалежно від того, що один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку, і незалежно від того, на ім'я кого з подружжя це майно придбано.

Вирішуючи питання, чи є нерухоме майно, набуте одним з подружжя за договором довічного утримання, укладеного під час шлюбу, спільним майном подружжя, суд також не врахував, що за змістом ст. 425 ЦК УРСР договір довічного утримання не є безоплатним, тому що за умовами договору набувач майна зобов'язується здійснювати довічне утримання відчужувача майна. Оскільки всі витрати за договором довічного утримання здійснюються за рахунок спільних доходів подружжя, то нерухоме майно, придбане на підставі договору, є їхньою спільною власністю. Крім того, такий договір не узгоджується з положеннями ст. 24 КпШС України про роздільне майно

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 9 вересня 2009 р.

(в и т я г)

У червні 2007 р. М.І. звернулася до суду з позовом до М.Г. про визнання права власності на $\frac{1}{2}$ частини квартири в порядку поділу майна подружжя.

Позивачка посилалася на те, що під час шлюбу вона та відповідач 20 квітня 1993 р. уклали договір довічного утримання з Л.Г. Проте договір оформили на відповідача, й за умовами угоди йому було передано квартиру у смт Ювілейному Дніпропетровського району Дніпропетровської області.

Відповідач за умовами договору зобов'язався довічно утримувати Л.Г., забезпечувати її одягом, їжею, доглядом і надавати необхідну допомогу. Оскільки М. І. перебувала в шлюбі з відповідачем, то вона нарівні з ним ще з 1991 р. виконувала умови договору — надавала Л.Г. фізичну допомогу, а матеріальну та фінансову остання отримувала за рахунок їхнього сімейного бюджету. 22 травня 1993 р. Л.Г. померла. Позивачка з чоловіком та неповнолітньою дочкою поселились у спірній квартирі, в якій і мешкають. Після розлучення відповідач не визнає за нею права на квартиру, тому вона просила в порядку поділу майна подружжя визнати за нею право власності на $\frac{1}{2}$ частини спірної квартири.

Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області рішенням від 14 липня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду

Дніпропетровської області від 9 жовтня 2008 р., у задоволенні позову відмовив.

У касаційній скарзі М.І. просила скасувати ухвалені судові рішення, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, й ухвалити нове рішення про задоволення її вимог.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши доводи, наведені у скарзі, та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив із того, що договір довічного утримання було укладено між відповідачем М.Г. та Л.Г. Умови договору виконувались лише відповідачем, його батьками та бабусею — Г.В. Позивачка М.І., хоча й перебувала в шлюбі з М.Г. на час укладення договору, проте участі у виконанні його умов не брала, адже не мала для цього матеріальних можливостей, а також була в цей час вагітною й доглядала за своєю дочкою.

Судом встановлено, що 20 квітня 1993 р., тобто в період шлюбу між сторонами, відповідач М.Г. уклад договір довічного утримання з Л.Г. Згідно з умова-

ми договору Л.Г. передавала у власність М.Г. спірну квартиру. Він зобов'язався її довічно утримувати, забезпечувати одягом, їжею, доглядом та необхідною допомогою; вартість матеріального забезпечення була визначена сторонами в розмірі 3 тис. крб. на місяць. 22 травня 1993 року Л.Г. померла.

До зазначених правовідносин, які виникли в 1993 р., суд першої інстанції помилково застосував норми СК та ЦК, які набрали чинності лише з 1 січня 2004 року. Апеляційний суд не звернув на це уваги й залишив судові рішення без змін.

Відповідно до ст. 22 КпШС майно, нажите подружжям за час шлюбу, є його спільною сумісною власністю. Кожен з подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном.

Подружжя користується рівними правами на майно і в тому разі, якщо один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку.

У ч. 1 ст. 24 КпШС передбачено, що майно, яке належало кожному з подружжя до одруження, а також одержане ним під час шлюбу в дар або в порядку успадкування, є власністю кожного з них.

Згідно зі ст. 425 ЦК УРСР за договором довічного утримання одна сторона, що є непрацездатною особою за віком або станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачеві майна) будинок або частину його, взамін чого набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги на визначену сторонами суму.

З урахуванням зазначених норм права та на порушення статей 212—214 ЦПК суд не дав належної оцінки доводам позивачки про те, що спільним майном подружжя є придбане за рахунок спільних доходів рухоме й нерухоме майно, незалежно від того, що

один з них був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми або з інших поважних причин не мав самостійного заробітку, і незалежно від того, на ім'я кого з подружжя це майно придбане.

Суд також не врахував, що за змістом ст. 425 ЦК УРСР договір довічного утримання не є безоплатним, тому що за умовами договору набувач майна зобов'язується здійснювати довічне утримання відчужувача майна. Оскільки всі витрати за договором довічного утримання здійснюються за рахунок спільних доходів подружжя, то нерухоме майно, придбане на підставі договору, є їхньою спільною власністю. Крім того, такий договір не узгоджується з положеннями ст. 24 КпШС про роздільне майно.

Проте суд не з'ясував, за рахунок яких коштів (доходів) М.Г. здійснював утримання відчужувача майна, оскільки посилення судів на те, що М.І., перебуваючи у вагітному стані, фізично не могла надавати допомогу відчужувачу майна, не працювала та не мала фінансових можливостей для її утримання, згідно зі ст. 22 КпШС враховуватись не можуть.

За таких обставин судові рішення не відповідають вимогам ст. 213 ЦПК щодо законності й обґрунтованості. Наведені порушення призвели до неправильного вирішення спору, що за ст. 338 ЦПК є підставою для скасування ухвалених судових рішень із передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції, у ході якого необхідно усунути зазначені вище недоліки й ухвалити рішення відповідно до вимог закону.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу М.І. задовольнила частково: рішення Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 14 липня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 9 жовтня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Ухвалені у справі судові рішення скасовано і справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції у зв'язку з тим, що обраний у цій справі спосіб захисту (відновлення) порушеного права не відповідає змісту прав управління Пенсійного фонду України щодо відшкодування понесених ним витрат

ПОСТАНОВА Іменем України

23 березня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку провадження за винятковими обставинами за скаргою відділення вико-

навчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України в м. Чернігові (далі — відділення Фонду страхування, Фонд страхування відповідно) справу за позовом управління Пенсійного фонду

* Публікується повний текст судових рішень з незначною редакційною правкою.

України в Чернігівському районі Чернігівської області (далі — управління ПФУ, ПФУ відповідно) до відділення Фонду страхування про спонукання до вчинення дій, **встановила**:

У квітні 2007 р. управління ПФУ звернулося до суду з позовом, у якому просило зобов'язати відділення Фонду страхування прийняти до заліку для відшкодування пенсійні справи громадян та включити до акта щомісячної звірки витрат особові справи потерпілих, яким виплачено пенсії по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсії у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Господарський суд Чернігівської області постановою від 30 травня 2007 р., залишеною без змін ухвалами Київського апеляційного адміністративного суду від 15 грудня 2008 р. та Вищого адміністративного суду України від 5 листопада 2009 р., позов задовольнив.

У скарзі до Верховного Суду України відділення Фонду страхування, пославшись на наявність підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, просило скасувати всі ухвалені у справі судові рішення, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції. На обґрунтування зазначеного відповідач додав ухвалу Вищого адміністративного суду України від 25 листопада 2009 р., в якій, на його думку, одні й ті самі норми права застосовано по-іншому, ніж у справі, що розглядається.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про наявність підстав для її задоволення.

У справі, що розглядається, суди дійшли правильного висновку про те, що страховиком, який має виплачувати пенсію по інвалідності особі, котра стала інвалідом унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання на території колишніх республік СРСР (пенсію у зв'язку із втратою годувальника, який помер із цих причин), а в разі виплати такої пенсії органами ПФУ — відшкодувати останньому витрати, є Фонд страхування.

Водночас обраний у цій справі спосіб захисту (відновлення) порушеного права колегія суддів вважає таким, що не відповідає змісту прав управління ПФУ щодо відшкодування понесених ним витрат.

Порядок відшкодування Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із виплатою пенсій по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та

пенсій у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, затверджений постановою правління ПФУ та правління Фонду страхування від 4 березня 2003 р. № 5-4/4, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 16 травня 2003 р. за № 376/7697 (далі — Порядок відшкодування витрат), не врегульовує спірних правовідносин, що виникли в цьому випадку, оскільки встановлене ним правило підписання актів звірки розрахунків має застосовуватися за відсутності спору.

У разі незгоди Фонду страхування підписувати акти звірки в судах адміністративної юрисдикції мають вирішуватися вимоги про стягнення витрат, а не вимоги про зобов'язання підписати ці акти.

Порядок відшкодування витрат визначається за допомогою механізму відшкодування на централізованому рівні Фонду страхування ПФУ витрат, пов'язаних із виплатою пенсій по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсій у зв'язку із втратою годувальника, який помер із цих причин, що призначені особам, застрахованим згідно із Законом від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (крім осіб, зазначених у п. 2 ст. 8 цього Закону), у тому числі добровільно застрахованим, та потерпілим особам, право яких на отримання відшкодування шкоди раніше було встановлено відповідно до законодавства СРСР або законодавства України про відшкодування шкоди, заподіяної працівникам унаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання, пов'язаних із виконанням ними трудових обов'язків.

За наведених обставин усі ухвалені у справі судові рішення не є законними та обґрунтованими і підлягають скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до суду першої інстанції.

На підставі викладеного та керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **постановила**:

Скаргу відділення Фонду страхування задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 5 листопада 2009 р., ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 15 грудня 2008 р. та постанову Господарського суду Чернігівської області від 30 травня 2007 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до Чернігівського окружного адміністративного суду.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Спiр, предметом якого є рiшення Державної комiсії з цiнних паперiв та фондового ринку про застосування санкцiй за правопорушення на ринку цiнних паперiв, впливає зi здiйснення останньою своїх управлiнських функцiй у сферi державного регулювання ринку цiнних паперiв, а отже, має публiчно-правовий характер i належить до адмiнiстративної юрисдикцiї.

Через це ухвалу суду касацiйної iнстанцiї про закриття провадження в адмiнiстративнiй справi скасовано, а справу направлено на новий касацiйний розгляд

ПОСТАНОВА Iменем України

15 червня 2010 р. колегiя суддiв Судової палати в адмiнiстративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою відкритого акцiонерного товариства «Запорiзьке кар'єроуправлiння» (далі — ВАТ) справу за його позовом до Запорiзького територiального управлiння Державної комiсії з цiнних паперiв та фондового ринку (далі — територiальне управлiння Комiсії, Комiсія вiдповiдно), третя особа — Державна акцiонерна холдiнгова компанiя «Енергобуд», про визнання постанови незаконною, **в с т а н о в и л а:**

У березнi 2006 р. ВАТ звернулося до суду з позовом про визнання незаконною постанови територiального управлiння Комiсії вiд 3 березня 2006 р. № 57-ЗП про накладення санкцiї за правопорушення на ринку цiнних паперiв, якою позивачу винесено попередження.

Господарський суд Запорiзької облaстi постановою вiд 19 вересня 2006 р., залишеною без змiн ухвалою Запорiзького апеляцiйного господарського суду вiд 8 грудня 2006 р., позов задовольнив.

Вищий адмiнiстративний суд України ухвалою вiд 31 березня 2010 р. зазначенi судовi рiшення скасував, провадження у справi закрит.

У скарзi до Верховного Суду України ВАТ, пославшись на наявнiсть пiдстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, порушило питання про скасування ухвали касацiйного суду та залишення в силi судових рiшень, ухвалених у справi судами першої та апеляцiйної iнстанцiї.

На пiдтвердження неоднакового застосування касацiйним судом однiєї й тiєї самої норми права позивач надав ухвали Вищого адмiнiстративного суду України вiд 8 сiчня, 14 серпня 2008 р. та 24 лютого 2009 р., в яких, на його думку, норми права застосовано iнакше, нiж у справi, що розглядається.

Перевiривши за матерiалами справи наведенi у скарзi доводи, колегiя суддiв Судової палати в адмiнiстративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що в цьому випадку суд касацiйної iнстанцiї неоднаково (порiвняно з iншими аналогiчними справами) та неправильно

застосував норми процесуального закону, а тому скарга пiдлягає частковому задоволенню.

Закриваючи провадження у справi, Вищий адмiнiстративний суд України виходив з того, що оскiльки оскаржувану постанову територiальне управлiння Комiсії прийняло у зв'язку з вiдмовою представнику акцiонера ВАТ — третьої особи у справi — у реєстрацiї для участi в загальних зборах акцiонерiв, то ця справа пов'язана з захистом корпоративних прав останньої, тобто спiр виник з корпоративних вiдносин, а отже, не пiдлягає розгляду в порядку адмiнiстративного судочинства.

Проте з таким висновком погодитися не можна, зважаючи на таке.

Правовi засади здiйснення державного регулювання ринку цiнних паперiв та державного контролю за випуском i обiгом цiнних паперiв та їх похiдних в Україні визначено Законом вiд 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цiнних паперiв в Україні» (далі — Закон № 448/96-ВР).

За правилами ч. 1 ст. 5 та ч. 2 ст. 6 цього Закону державне регулювання ринку цiнних паперiв здiйснює Комiсія через центральний апарат i свої територiальнi органи.

У п. 5 ст. 8 Закону № 448/96-ВР встановлено, що Комiсія має право в разi порушення законодавства про цiннi папери, нормативних актiв Комiсії виносити попередження, зупиняти на термiн до одного року розмiщення (продаж) та обiг цiнних паперiв того чи iншого емітента, дiю лiцензiй, виданих Комiсiєю, анулювати дiю таких лiцензiй.

Вiдповiдно до п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС^(*) компетенцiя адмiнiстративних судiв поширюється на спори фiзичних чи юридичних осiб з суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рiшень (нормативно-правових актiв або правових актiв iндивiдуальної дiї), дiй чи бездiяльності.

У п. 1 ч. 1 ст. 3 зазначеного Кодексу справу адмiнiстративної юрисдикцiї визначено як переданий на вирiшення адмiнiстративного суду публiчно-правовий спiр, у якому хоча б однiєю зi

¹ Тут i далi так позначаються статтi законiв України, чиннi на час розгляду справ, але якi були змiненi вiдповiдно до Закону вiд 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрiй i статус суддiв».

сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

З матеріалів справи вбачається, що ВАТ звернулося до суду з вимогою визнати незаконною постанову територіального управління Комісії про накладення санкції за правопорушення на ринку цінних паперів. Тобто предметом спору у справі, що розглядається, є рішення державного органу, прийняте при здійсненні наданих йому чинним законодавством владних управлінських функцій у сфері державного регулювання ринку цінних паперів.

Таким чином, висновок суду касаційної інстанції про те, що цей спір не належить до адміні-

стративної юрисдикції, не ґрунтується на нормах процесуального закону, у зв'язку з чим постановлена ним ухвала підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до цього ж суду для перевірки законності судових рішень у повному обсязі.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу ВАТ задовольнити частково.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 31 березня 2010 р. скасувати, справу направити до цього самого суду на новий касаційний розгляд.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Згідно зі ст. 625 ЦК України боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір відсотків не встановлений договором або законом.

Відповідно до ст. 111⁷ ГПК України касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Касаційна інстанція не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази

ПОСТАНОВА

Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 23 березня 2010 р.

(в и т я г)

У лютому 2008 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Міжнародна насіннева компанія» (далі — ТОВ) звернулося до Господарського суду Волинської області із позовом до дочірнього підприємства «Агрофірма «Луга-Нова» (далі — ДП) приватного підприємства «Універсам» про стягнення заборгованості в сумі 1 млн 91 тис. 709 грн.

Позовні вимоги обґрунтовувались тим, що 20 березня 2007 р. ТОВ і ДП уклали договір № 2003/07 (далі — договір поставки) на поставку насіння цукрових буряків. На виконання зазначеного договору відповідачу згідно з видатковими накладними поставлено насіння на загальну суму 1 млн 145 тис. 536 грн. Відповідно до п. 3.2 догово-

ру поставки відповідач зобов'язувався оплатити товар до 31 березня 2007 р.

На порушення ст. 526 ЦК відповідач не здійснив оплату товару своєчасно. За взаємною домовленістю відповідач відповідно до накладної від 21 червня 2007 р. № 128 повернув насіння на суму 172 тис. 935 грн, після чого основна заборгованість ДП перед ТОВ склала 972 тис. 601 грн.

Враховуючи зобов'язання з оплати цукру, придбаного у відповідача згідно з видатковими накладними на загальну суму 357 тис. 204 грн, ТОВ на підставі ст. 601 ЦК листом-вимогою від 4 лютого 2008 р. № 34-02-08 здійснило зарахування зустрічних однорідних вимог до відповідача в сумі 357 тис. 204 грн. Після цього зарахування роз-

мір основної заборгованості відповідача перед ТОВ відповідно до договору поставки становив 615 тис. 397 грн.

У листі про зарахування містилася також вимога, щоб відповідач негайно оплатив заборгованість за отриману продукцію та сплатив штрафні санкції за прострочення в її оплаті.

Під час розгляду справи позивач уточнив та збільшив позовні вимоги — просив суд стягнути з відповідача 1 млн 517 тис. 249 грн, зокрема: 615 тис. 397 грн основного боргу, 292 тис. 674 грн пені, 292 тис. 674 грн відсотків річних та 316 тис. 504 грн — інфляційних, нарахованих відповідно до п. 7.2 договору поставки.

Господарський суд Волинської області рішенням від 24 березня 2009 р. позов задовольнив. Рішення вмотивовано посиланням на те, що відповідач зобов'язаний з оплати одержаної продукції не виконав, внаслідок чого його заборгованість перед позивачем становила 615 тис. 397 грн. Водночас, дійшовши висновку про обґрунтованість позову та необхідність його задоволення, суд послався на статті 144, 173, 193, 232 ГК та статті 526, 546, 549, 625 ЦК.

Львівський апеляційний господарський суд постановою від 23 червня 2009 р. це рішення суду першої інстанції залишив без змін.

Вищий господарський суд України постановою від 23 грудня 2009 р. зазначені рішення суду першої та постанову суду апеляційної інстанції скасував, а справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова вмотивована тим, що господарські суди попередніх інстанцій не врахували, що в п. 7.2 договору поставки не визначено, за який період слід брати до уваги ту чи іншу величину подвійної облікової ставки НБУ, оскільки вона є змінною.

Крім того, суд касаційної інстанції зазначив, що господарські суди не врахували положення статей 1, 3 Закону від 22 листопада 1996 р. № 543/96-ВР «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань», статей 1, 9 Закону від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», пунктів 2, 5 Інструкції про порядок реєстрації виданих, повернутих і використаних довіреностей на одержання цінностей (затверджена наказом Міністерства фінансів України від 16 травня 1996 р. № 99, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 12 червня 1996 р. за № 293/1318) та достеменно не встановили, чому первинні документи, якими є видаткова накладна від 22 березня 2007 р. та довіреність серії ЯНМ від 23 березня 2007 р. № 914652, містять різні дати і чи справжні підписи директора на довіреності та видаткових

накладних (з урахуванням посилання відповідача на ідентичність цих підписів).

25 лютого 2010 р. колегія суддів Верховного Суду України за касаційною скаргою ТОВ порушила провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 23 грудня 2009 р. Зазначене товариство просило скасувати оскаржену постанову Вищого господарського суду України та залишити в силі постанову суду апеляційної інстанції з мотивів виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах, невідповідності оскарженої постанови рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального права.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, розглянувши наведені у касаційній скарзі доводи, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи рішення суду першої та постанову суду апеляційної інстанцій, Вищий господарський суд України виходив із того, що в п. 7.2 договору поставки не визначено, за який період та в якому розмірі мала бути застосована подвійна облікова ставка НБУ, оскільки величина цієї ставки є змінною, а отже, розрахунки судів попередніх інстанцій не можна вважати правильними.

Проте умовами договору поставки передбачено, що у випадку порушення термінів або умов оплати товару покупець зобов'язаний на вимогу продавця сплатити останньому пеню від суми простроченого або неналежно здійсненого платежу в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від простроченої суми, а також відсотки в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від простроченої суми.

Згідно зі ст. 549 ЦК неустойкою (штрафом, пенєю) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов'язання.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

У ч. 6 ст. 231 ГК передбачено, що штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою НБУ, за увесь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір відсотків не встановлений договором або законом.

Таким чином, висновки господарських судів першої та апеляційної інстанцій щодо стягнення на користь позивача обумовленої договором поставки пені та відсотків річних у розмірі подвійної облікової ставки НБУ за період прострочення є законними та обґрунтованими.

Отже, у цій частині постановою касаційного суду не відповідає постанові Верховного Суду України від 15 січня 2008 р. у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Главстрой» до товариства з обмеженою відповідальністю «Наталка-Сіті» про стягнення 4 млн 7 тис. 476 грн та зустрічним позовом про розірвання договору і стягнення суми, в якій висловлено правову позицію про те, що відповідно до ст. 625 ЦК боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір відсотків не встановлений договором або законом.

За приписами ч. 2 ст. 111⁷ ГПК касаційна інстанція не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази.

Задовольняючи позовні вимоги, господарські суди першої та апеляційної інстанцій виходили із встановлених ними обставин справи, на підставі яких було документально доведено, зокрема, факт поставки позивачем та одержання відповідачем насіння цукрових буряків згідно з видатковими накладними від 22 березня 2008 р. № МК-0000325, від 27 березня 2007 р. № МК-0000403, а також довіреностей серії ЯНМ від 23 березня 2007 р. № 914652 та серії ЯНМ від 27 березня 2007 р. № 914658. При цьому, дослідивши зазначені докази, апеляційний господарський суд встановив факт їх належного оформлення, зокрема, підпису уповноваженими особами, засвідчення печаткою та кутовим штампом підприємства-відповідача, а отже, дійшов висновку про їх допустимість.

Одночасно апеляційний господарський суд зауважив на наявності розбіжності у датах оформлення накладної № МК-0000325 і довіреності серії ЯНМ № 914652, врахувавши дату відвантаження продукції та дату отримання її відповідачем.

Натомість, скасовуючи судові рішення та скеровуючи справу на новий розгляд, Вищий господарський суд України зазначив, що суди попередніх інстанцій наведені обставини достеменно не встановили.

Тобто суд касаційної інстанції, ставлячи під сумнів достовірність документальних доказів, яким дав оцінку апеляційний господарський суд, вийшов за межі касаційного перегляду, чим порушив вимоги ч. 2 ст. 111⁷ ГПК.

Водночас у цій частині оскаржена постановою суду касаційної інстанції не відповідає постанові Верховного Суду України від 16 березня 2010 р. у справі за позовом відкритого акціонерного товариства «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» до товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «ЄвразРесурс-Україна» про стягнення суми, в якій висловлено правову позицію про те, що відповідно до ст. 111⁷ ГПК касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. Касаційна інстанція не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази.

З огляду на викладене оскаржувана постановою Вищого господарського суду України підлягає скасуванню, а незаконно скасована нею постановою Львівського апеляційного господарського суду — залишенню в силі.

Виходячи з положень статей 6, 8 Конституції України, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України не визнала за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням ст. 125 Основного Закону, статей 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України»^(*) щодо визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законної постанови суду апеляційної інстанції. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК^(*) перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не є процесуальною перешкодою для прийняття

Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України зазначеного рішення.

Керуючись статтями 111¹⁷—111²¹ ГПК^(*), Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ТОВ за-

довольнила: постанову Вищого господарського суду України від 23 грудня 2009 р. скасувала, а постанову Львівського апеляційного господарського суду від 23 червня 2009 р. залишила в силі.

Касаційний суд, погодившись із висновком судів першої та апеляційної інстанцій, не звернув увагу на те, що зазначені суди всупереч положенням статей 43, 38^(*), 43 ГПК України не встановили обставини, які мають істотне значення для правильного вирішення спору, зокрема: не встановили правовий статус спірної земельної ділянки, порядок управління цією ділянкою, порядок її відчуження; не звернули увагу на наведені в касаційній скарзі Міністерства освіти і науки України доводи про те, що земельна ділянка під студентським містечком з усіма будинками перебуває у користуванні зазначеного міністерства, на яке Кабінет Міністрів України Декретом від 15 грудня 1992 р. № 8-92 «Про управління майном, що є у загальнодержавній власності» поклав обов'язок здійснювати функції управління цією земельною ділянкою, та на порушення ст. 35 ГПК України обґрунтував свою постанову посиланням на преюдиціальне значення фактів, встановлених постановою апеляційного господарського суду, яку скасовано

ПОСТАНОВА

Судової палати у господарських справах Верховного Суду України

від 2 березня 2010 р.

(в и т я з)

У березні 2008 р. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»² (далі — НТУ «ХПІ») звернувся до Господарського суду Харківської області з позовом до Харківської міської ради (далі — Міськрада) та приватного підприємства «Фірма «Антей» (далі — ПП «Антей») про: визнання недійсним договору оренди земельної ділянки (загальною площею 0,0687 га, розташованою за адресою: м. Харків, вул. Пушкінська, 79/1) № 231/99 (далі — договір оренди № 231/99), укладеного 9 грудня 1999 р. між виконавчим комітетом (далі — виконком) Міськради та ПП «Антей»; зобов'язання Міськради оформити право НТУ «ХПІ» на постійне користування зазначеною земельною ділянкою та видати цьому навчальному закладу відповідний акт.

На обґрунтування заявлених позовних вимог НТУ «ХПІ» послався на те, що відповідно до угоди про врегулювання розбіжностей, яку 7 грудня 1994 р. уклали мале приватне підприємство «ЕПСА» (далі — МПП «ЕПСА») та ХДПУ, у власності держави Україна та в оперативному управлінні зазначеного університету перебуває підвальна частина приміщення і частина другого поверху надбудови в будинку по вул. Пушкінська, 79/1. Договором оренди № 231/99 було порушено його права як співвласника нерухомого майна, що розташоване на цій земельній ділянці.

З огляду на наведене позивач просив задовольнити його вимоги.

Господарський суд Харківської області рішенням від 24 червня 2008 р. в задоволенні позову відмовив.

Харківський апеляційний господарський суд постановою від 10 жовтня 2008 р. це рішення залишив без змін.

Вищий господарський суд України постановою від 3 листопада 2009 р. зазначені постанову Харківського апеляційного господарського суду та рішення Господарського суду Харківської області залишив без змін.

Колегія суддів Верховного Суду України ухвалою від 11 лютого 2010 р. за касаційною скаргою НТУ «ХПІ» порушила провадження з перегляду в касаційному порядку цієї постанови Вищого господарського суду України.

У касаційній скарзі навчальний заклад просив скасувати постанову Вищого господарського суду України від 3 листопада 2009 р. та передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції з підстав неправильного застосування судом норм матеріального та процесуального права, виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того самого положення закону в аналогічних справах.

Міністерство освіти і науки України (далі — МОН) подало заяву про приєднання до поданої НТУ «ХПІ» касаційної скарги.

² У квітні 1994 р. Кабінет Міністрів України присвоїв Харківському політехнічному інституту статус Державного політехнічного університету (далі — ХПІ, ХДПУ відповідно), а в 2000 р. Указом Президента України йому надано статус Національного (НТУ «ХПІ»).

Перевіривши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що рішенням виконкому Міськради від 26 травня 1993 р. № 236 за згодою ХПІ із його користування було вилучено земельну ділянку площею орієнтовно 0,15 га, на якій була розташована котельня інституту, та надано цю ділянку МПП «ЕПСА» для здійснення надбудови 2-поверхового офісу над приміщенням котельні (0,07 га — у довгострокове користування на умовах оренди строком на 25 років та 0,08 га — у тимчасове користування на умовах оренди на період будівництва).

22 листопада 1993 р. між ХПІ та МПП «ЕПСА» було укладено договір про спільну діяльність, згідно з яким сторони домовились про спільну діяльність при будівництві 2-поверхового адміністративного приміщення над недіючою котельнею цього інституту на території студентського містечка «Гігант».

7 грудня 1994 р. позивач і МПП «ЕПСА» уклали угоду про врегулювання розбіжностей з питань належності та використання приміщення, розташованого по вул. Пушкінській, 79/1. Згідно з цією угодою у власності держави й оперативному управлінні ХДПУ перебувала підземна (підвальна) частина приміщення і частина другого поверху надбудови.

19 грудня 1994 р. МПП «ЕПСА» та ХДПУ уклали додаткову угоду № 1, якою було визначено порядок та умови передачі приміщень, що є предметом договору від 7 грудня 1994 р., шляхом складання акта приймання-передачі після перерахування позивачем на рахунок МПП «ЕПСА» 1 млрд. крб.

Після ліквідації МПП «ЕПСА» за погодженням з позивачем рішенням виконкому Міськради від 25 жовтня 1995 р. № 817 новому співвласнику — приватній аудиторській фірмі «ЕПСА» (далі — ПАФ «ЕПСА») було надано дозвіл на будівництво надбудови третього поверху офісної будівлі по вул. Пушкінській 79/1 у м. Харкові.

На підставі договору міні, укладеного між позивачем та ПАФ «ЕПСА» 12 вересня 1996 р., останній перейшли у власність приміщення першого, другого і третього поверхів цієї офісної будівлі, власником яких на підставі договору купівлі-продажу від 29 вересня 1998 р. стало ПП «Антей».

На підставі розпорядження Харківського міського голови від 22 грудня 1998 р. між Міськрадою та зазначеним підприємством 9 грудня 1999 р. було укладено нотаріально посвідчений договір оренди № 231/99.

Відповідно до умов зазначеного договору ця земельна ділянка була надана ПП «Антей» в оренду для експлуатації офісу в межах і на умовах, які були передбачені договором № 270, укладеного 22 січня 1996 р. між виконкомом Міськради та ПАФ «ЕПСА».

Харківський апеляційний господарський суд постановою від 6 серпня 2007 р. відмовив у задоволенні позовних вимог НТУ «ХПІ» до Міськради про визнання права вільного користування спірною земельною ділянкою.

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду про відмову у задоволенні позовних вимог НТУ «ХПІ» про визнання недійсним договору оренди № 231/99, вважав, що суди всебічно, повно й об'єктивно розглянули всі обставини справи в їх сукупності та правильно вирішили спір.

Проте такий висновок не можна визнати обґрунтованим, оскільки суд дійшов його з порушенням норм матеріального та процесуального права.

Під час вирішення цієї справи суди першої й апеляційної інстанцій виходили з того, що позивач не довів наявності в нього права власності на частину будинку № 79/1 та порушення його прав, а тому відсутні підстави для визнання договору оренди № 231/99 недійсним, оскільки постановою Харківського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2007 р., якою відмовлено у задоволенні позову НТУ «ХПІ» до Міськради про визнання права вільного користування земельною ділянкою, встановлено факти, що мають преюдиціальне значення згідно зі ст. 35 ГПК, щодо відсутності у позивача документів на підтвердження права користування земельною ділянкою по вул. Пушкінській, 79/1 у м. Харкові та відсутності в його користуванні на законних підставах спірної земельної ділянки.

На той час, коли зазначена справа розглядалася в суді касаційної інстанції, Вищий господарський суд України скасував постанову Харківського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2007 р.

Незважаючи на наведене, суд касаційної інстанції, залишаючи без змін рішення Господарського суду Харківської області від 24 червня 2008 р. та постанову Харківського апеляційного господарського суду від 10 жовтня 2008 р., обґрунтовував свою постанову від 3 листопада 2009 р. посиланням на преюдиціальне значення фактів, установлених постановою Харківського апеляційного господарського суду від 6 серпня 2007 р., тобто тією постановою, яку скасовано, чим порушив вимоги ст. 35 ГПК.

Крім того, під час розгляду цієї справи в судах усіх інстанцій позивач посилався на те, що за умовами угоди від 7 грудня 1994 р. про врегулювання розбіжностей між МПП «ЕПСА» та ХДПУ сторони домовились про: залишення за МПП «ЕПСА» земельної ділянки відповідно до його частки в будівлі та повернення решти земельної ділянки університету; повідомлення про цю угоду Арбітражного суду Харківської області та прокурора м. Харкова з метою вирішення протесту прокурора на рішення виконкому Міськради від 26 травня 1993 р. № 236; повідомлення виконкому Міськради про зміну роз-

мірів земельної ділянки, переданої у користування МПП «ЕПСА», та що на підставі зазначеної угоди позивач отримав реєстраційне посвідчення від 18 квітня 1995 р. про право власності на ³⁹/100 частини будинку № 79/1.

Проте суди першої та апеляційної інстанцій цих доводів належним чином не перевірили і не дали їм правової оцінки.

НТУ «ХП» — державний навчальний заклад.

У ст. 34 Закону від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» (який був чинний на час виникнення спірних правовідносин) було передбачено, що до об'єктів права загальнодержавної власності належить майно вищих і середніх спеціальних навчальних закладів.

Згідно з п. 2 Декрету Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1992 р. № 8-92 «Про управління майном, що є у загальнодержавній власності» (який був чинний на час виникнення спірних правовідносин; далі — Декрет КМУ № 8-92) здійснення контролю за ефективністю використання і збереження закріпленого за підприємствами, установами, організаціями державного майна покладено на міністерства та інші підвідомчі Кабінету Міністрів України органи державної виконавчої влади.

Касаційний суд, погодившись із висновком судів першої та апеляційної інстанцій, не звернув увагу на те, що суди всупереч положенням статей 43, 38 ^(*), 43 ГПК не встановили обставини, які мають істотне значення для правильного вирішення спору, зокрема: не встановили правовий статус спірної земельної ділянки, порядок управління цією ділянкою, порядок її відчуження; не звернули увагу на наведені у касаційній скарзі МОН доводи про те, що постановою виконкому Харківської міської

ради депутатів трудящихся від 7 січня 1948 р. № 22 земельна ділянка під студентським містечком «Гігант» у м. Харкові з усіма будинками була передана у відання Міністерства вищої освіти СРСР та перебуває у користуванні МОН, на яке Декретом КМУ № 8-92 покладено обов'язок здійснювати функції управління цією земельною ділянкою.

Суд касаційної інстанції не взяв до уваги зазначені вимоги закону й те, що спір, який є предметом розгляду господарських судів у цій справі, стосується прав та обов'язків МОН, яке не залучили до участі у справі суди попередніх інстанцій.

Переглядаючи рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції у касаційному порядку, Вищий господарський суд України не врахував положень статей 104, 111¹⁰ ГПК щодо скасування рішення місцевого чи апеляційного господарського суду, що стосуються прав і обов'язків осіб, які не були залучені до участі у справі, та залишив без змін ці судові рішення за наявності безумовних підстав для їх скасування.

При новому розгляді справи слід урахувати викладене, всебічно й повно перевірити доводи, на яких ґрунтуються вимоги та заперечення сторін, надати їм правову оцінку і вирішити спір відповідно до вимог чинного законодавства.

Керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК ^(*), Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу НТУ «ХП» задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 3 листопада 2009 р. і Харківського апеляційного господарського суду від 10 жовтня 2008 р. та рішення Господарського суду Харківської області від 24 червня 2008 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до положень Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» і Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно бюро технічної інвентаризації здійснює державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, а отже, не може бути стороною у справі щодо визнання зазначеного права, оскільки не є особою, від якої відповідне право перейшло, або особою, яка може претендувати на таке право.

Тобто позовні вимоги до зазначеного бюро про визнання права власності є такими, що не підлягають задоволенню на підставі ч. 3 ст. 104 ГПК України

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 2 березня 2010 р.
(в и т я з)*

У грудні 2006 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Спеціалізоване ремонтно-будівельне управління «Чернігівліфт-2» (далі — РБУ) звернулося до Господарського суду АР Крим з позовом до комунального підприємства «Ял-

тинське бюро технічної інвентаризації» (далі — КП «БТІ») про визнання права власності на об'єкт незавершеного будівництва — квартиру загальною площею 96,52 м² у м. Ялті (далі — квартира).

Позивач обґрунтував позовні вимоги незаконною відмовою відповідача здійснити державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, що є фактично оспорюванням (невизнанням) ним права власності РБУ на квартиру.

Відповідач позов не визнав, зазначивши, що надані позивачем документи для державної реєстрації права власності не відповідають вимогам Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» (у редакції, що була чинною на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1952-IV), а саме — позивач не надав документи щодо введення жилого будинку в експлуатацію.

Господарський суд АР Крим рішенням від 26 січня 2009 р. позов задовольнив: визнав право власності на квартиру за РБУ.

Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції виходив з обґрунтованості позовних вимог, зазначивши, що позивач набув право власності відповідно до чинного законодавства (за актом приймання-передачі у власність житла від 24 квітня 2000 р., підписаного на виконання умов контракту про дольову участь у будівництві від 23 вересня 1998 р. (далі — акт приймання-передачі від 24 квітня 2000 р.), укладеного між закритим акціонерним товариством «Яліта» (підрядник; далі — ЗАТ) та позивачем (субпідрядник)). При цьому суд керувався положеннями статей 182, 328, ч. 1 ст. 392, ст. 331 ЦК та Закону № 1952-IV.

Севастопольський апеляційний господарський суд постановою від 12 травня 2009 р. зазначене рішення господарського суду першої інстанції скасував та прийняв нове, яким у позові відмовив.

Суд апеляційної інстанції мотивував своє рішення правомірністю відмови відповідача у державній реєстрації права власності на об'єкт незавершеного будівництва у зв'язку з відсутністю необхідних документів, що підтверджують право власності або користування земельною ділянкою для створення об'єкта нерухомого майна, перелік яких визначений Тимчасовим положенням про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно (у редакції, що була чинною на час виникнення спірних правовідносин; далі — Тимчасове положення), затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. № 7/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 18 лютого 2002 р. за № 157/6445, та документів щодо введення жилого будинку в експлуатацію.

Вищий господарський суд України постановою від 10 листопада 2009 р. постанову Севастопольського апеляційного господарського суду від 12 травня 2009 р. та рішення Господарського суду АР Крим від 26 січня 2009 р. скасував, справу передав на новий розгляд до Господарського суду АР Крим з підстав неправильного застосування і порушення судами норм процесуального права.

У касаційній скарзі РБУ просило скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України з підстав її невідповідності рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального права, неправильного застосування і порушення Вищим господарським судом норм матеріального, процесуального права й залишити в силі рішення господарського суду першої інстанції.

11 лютого 2010 р. колегія суддів Верховного Суду України порушила касаційне провадження з перегляду оскарженої постанови Вищого господарського суду України.

Заслухавши суддю-доповідача, представника третьої особи, обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи і перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Ухвалюючи постанову, суд касаційної інстанції дійшов висновку, що для розгляду зазначеної справи судам необхідно запропонувати позивачу уточнити позовні вимоги (предмет, підстави та зміст позову) і залежно від цього вирішити, чи може спір бути предметом розгляду у господарському суді, а також чи може відповідач бути тією особою, яка повинна відповідати за заявленим позовом.

Із цими висновками Вищого господарського суду України погодитися не можна з таких підстав.

Згідно зі ст. 3 КАС справа адміністративної юрисдикції — це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є суб'єкт, котрий здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Як убачається із матеріалів справи, позивач стверджував, що має право власності (речове право) на квартиру, яке набув на підставі акта приймання-передачі від 24 квітня 2000 р. Фактично зазначене майно перебуває на утриманні та балансі ЗАТ.

Таким чином, спір, предмет якого — право власності на майно, не є публічно-правовим і не може бути визнаний справою адміністративної юрисдикції (адміністративною справою), визначення якої наведене в п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС і, відповідно, компетенція адміністративних судів, установлена ст. 17 зазначеного Кодексу^(*), на цей спір не поширюється.

Суди встановили, що позивач мотивував позовні вимоги відмовою відповідача здійснити державну реєстрацію його прав власності на об'єкт незавершеного будівництва, що є фактично невизнанням (оспорюванням) цього права.

За ст. 392 ЦК власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

У ч. 1 ст. 182 зазначеного Кодексу встановлено, що право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації.

Порядок проведення державної реєстрації прав на нерухомість та підстави відмови в ній встановлюються законом (ч. 4 цієї статті).

Відносини, пов'язані з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно всіх форм власності, їх обмежень та правочинів щодо нерухомості, регулює Закон № 1952-IV.

Згідно з п. 5 розд. V «Прикінцеві положення» цього самого Закону до створення єдиної системи органів реєстрації прав, а також до формування Державного реєстру прав у складі державного земельного кадастру реєстрація об'єктів нерухомості проводиться комунальними підприємствами бюро технічної інвентаризації (далі — БТІ).

Реєстрацію прав власності на нерухоме майно за п. 1.3 Тимчасового положення здійснюють комунальні підприємства БТІ у межах визначених адміністративно-територіальних одиниць.

Відповідно до положень Закону № 1952-IV і Тимчасового положення БТІ здійснює лише державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, а отже, не може бути стороною у справі щодо визнання такого права, оскільки не є особою, від якої відповідне право перейшло, або особою, яка може претендувати на таке право.

Тобто позовні вимоги РБУ до КП «БТІ» про визнання права власності є такими, що не підлягають задоволенню.

За таких обставин рішення господарського суду, яким такий позов задоволено, підлягало скасуванню на підставі ч. 3 ст. 104 ГПК.

Посилання суду касаційної інстанції на необхідність при новому розгляді справи уточнення позивачем позовних вимог та допущення господарським судом заміни неналежного відповідача у

справі є безпідставними і такими, що виходять за межі перегляду справи в касаційному порядку відповідно до вимог ст. 111⁷ ГПК, оскільки зміна предмета позову або його підстав згідно з ч. 4 ст. 22 зазначеного Кодексу є правом позивача, а допущення заміни первісного відповідача належним відповідно до ч. 3 ст. 24 ГПК можлива лише за згодою позивача.

Враховуючи викладене, постановою Севастопольського апеляційного господарського суду від 12 травня 2009 р. про скасування прийнятого господарським судом АР Крим від 26 січня 2009 р. рішення про задоволення позову є, по суті, правильною і такою, що відповідає вимогам закону. Незастосування господарським судом апеляційної інстанції ч. 3 ст. 104 ГПК при ухваленні цього рішення не є підставою для його скасування.

Верховний Суд України на підставі положень статей 6, 8 Конституції України не визнав за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням ст. 125 Основного Закону і статтям 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України»^(*) у частині визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законного рішення суду апеляційної інстанції. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК^(*) перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не вважається правовою перешкодою для прийняття зазначеного рішення.

Керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК^(*), Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу РБУ задовольнила частково: постановою Вищого господарського суду України від 10 листопада 2009 р. скасувала, а постановою Севастопольського апеляційного господарського суду від 12 травня 2009 р. залишила в силі.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 358 КПК України засуджений підлягає обов'язковому виклику в апеляційний суд, якщо в апеляції порушується питання про погіршення його становища або суд визнає необхідним провести судове слідство. Порушення апеляційним судом вимог ч. 2 ст. 358, а також ст. 377 КПК України потягло скасування ухвали апеляційного суду і направлення справи на новий апеляційний розгляд

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 23 лютого 2010 р.
(в и т я г)*

Ленінський районний суд м. Севастополя АР Крим вироком від 18 січня 2008 р. засудив Д.

за ч. 5 ст. 191 КК із застосуванням ст. 69 КК на три роки позбавлення волі з позбавленням на один рік

права обіймати в державних підприємствах керівні посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими функціями.

На підставі статей 75, 76 КК суд звільнив його від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік з покладенням обов'язків не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції, повідомляти цю інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання та періодично з'являтися до неї на реєстрацію.

М. виправданий за ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 191 КК за відсутністю доказів вчинення цього злочину.

Апеляційний суд м. Севастополя АР Крим ухвалою від 25 листопада 2008 р. вирок щодо Д. та М. залишив без змін.

Д. визнаний винним у тому, що він 21 грудня 2002 р., будучи директором підприємства, зловживаючи своїм службовим становищем, незаконно привласнив майно очолюваного ним підприємства — автомобіль — в особливо великих розмірах на суму 12 тис. 364 грн.

М. обвинувачувався у тому, що він, будучи головним інженером підприємства, 21 грудня 2002 р. за попередньою змовою з директором цього ж підприємства Д. за викладених вище обставин вчинив пособництво в незаконному привласненні останнім належного підприємству майна в особливо великих розмірах, а саме — автомобіля вартістю 12 тис. 364 грн.

У касаційному поданні прокурор послався на те, що викладені у вирок висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи і не підтвержені зібраними у ній доказами, яким суд, крім того, не дав належної оцінки. Він також зазначив, що суд необґрунтовано виправдав М. в інкримінованому йому органами досудового слідства злочині, через що безпідставно виключив кваліфікуючу ознаку дій Д. — вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Крім того, він зауважив, що суд всупереч вимогам закону в мотивувальній частині вироку не навів передбачених законом підстав для виправдання М. Прокурор порушив питання про скасування судових рішень, постановлених щодо Д. та М., та направлення справи на новий судовий розгляд.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ч. 2 ст. 358 КПК засуджений чи виправданий, їх законні представники підлягають обов'язковому виклику в апеляційний суд, якщо в апеляції порушується питання про погіршення їх становища або суд визнає необхідним провести судове слідство.

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 1 «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку», відповідно до ч. 2 ст. 358 КПК у разі порушення в апеляції питання про погіршення становища засудженого він підлягає обов'язковому виклику до апеляційного суду. Розгляд справи в апеляційному порядку за відсутності засудженого у такому випадку не допускається. У разі неявки його в судові засідання апеляційний суд має відкласти розгляд справи і вжити заходів, передбачених ст. 288 КПК.

За матеріалами справи встановлено, що апеляційний суд ці вимоги закону належним чином не виконав і розглянув справу за апеляцією прокурора, в якій порушувалося питання про скасування вироку місцевого суду щодо Д. й М. та постановлення апеляційним судом свого вироку у зв'язку з невідповідністю висновків місцевого суду фактичним обставинам справи, а також неправильним застосуванням кримінального закону, без участі засудженого Д., чим порушив його право на захист, що відповідно до ч. 2 ст. 370 КПК є істотним порушенням кримінально-процесуального закону.

До того ж постановою щодо попереднього розгляду цієї справи від 20 жовтня 2008 р. апеляційний суд визнав за необхідне проведення судового слідства у справі з обов'язковим викликом до суду Д. і М.

Крім того, відповідно до ст. 377 КПК у ухвалі апеляційного суду має бути зазначено суть апеляції та докладні мотиви прийнятого рішення. У разі залишення апеляції без задоволення в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

Проте апеляційний суд такі вимоги закону належним чином не виконав. Зокрема, з огляду на зміст апеляції, прокурор порушував у ній питання про скасування виправдувального вироку щодо М. і обвинувального вироку щодо Д. у зв'язку з невідповідністю висновків суду першої інстанції фактичним обставинам справи та неправильним застосуванням кримінального закону.

Однак апеляційний суд усі наведені в апеляції доводи належним чином не перевірів, не дав в ухвалі відповіді на них і не зазначив підстави, з яких визнав ці доводи необґрунтованими.

Так, поза увагою апеляційного суду залишилася та обставина, що відповідно до ст. 334 КПК мотивувальна частина виправдувального вироку повинна містити формулювання обвинувачення, яке пред'явлене підсудному і визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання підсудного із зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення.

Проте, як убачається з вироку, суд першої інстанції обґрунтував свої висновки щодо недоведеності участі М. у вчиненні інкримінованого йому злочину лише показаннями самого виправданого та засудженого Д., а іншим зібраним у справі доказам належної оцінки не дав і не навів мотивів, з яких відкинув докази обвинувачення.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, погоджуючись частково з доводами, наведеними у касаційному поданні, визнала, що ухвала Апеляційного суду м. Севастополя АР Крим від 25 листопада 2008 р. щодо Д. та М. не може бути визнана законною та обґрунтованою, у зв'язку з чим її було скасовано, а справу направлено на новий апеляційний розгляд.

Огорожена територія підприємства не є сховищем, тому вчинення крадіжки з такої території не може кваліфікуватися за ознакою проникнення в інше сховище

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 26 січня 2010 р.
(в и т я г)*

Біловодський районний суд Луганської області вироком від 21 квітня 2009 р. засудив І. за ч. 3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі.

На підставі статей 75 і 76 КК І. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки та покладено на нього обов'язок періодично з'являтися у кримінально-виконавчу інспекцію для реєстрації.

Апеляційний суд Луганської області ухвалою від 7 липня 2009 р. вирок щодо І. залишив без змін. Згідно з вироком І. визнано винним у тому, що 3 листопада 2008 р. приблизно о 14 год., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, з метою наживи він шляхом вільного доступу проник на охоронювану територію кінного заводу, звідки таємно викрав кобилу вороної масті із сідлом загальною вартістю 6 тис. 780 грн.

У касаційній скарзі захисник просив судові рішення щодо І. скасувати, а справу закрити за відсутністю в його діях складу злочину, посилаючись на те, що висновки суду ґрунтуються на припущеннях щодо умислу І. на вчинення крадіжки. Захисник також послався на те, що показання І. у вироку судом викладені неточно, оскільки суперечать фактичним обставинам справи. Висновок суду про те, що І. проник на охоронювану територію також є безпідставним. Крім того, суд у цьому конкретному випадку неправильно витлумачив поняття «сховище». На думку захисника, в діях І. вбачається адміністративне правопорушення, передбачене ст. 186 КпАП.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга захисника підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ч. 3 ст. 398 КПК при вирішенні питань про наявність підстав для зміни або скасування вироку місцевого суду суд касаційної ін-

станції керується статтями 370—372 КПК. Тобто відповідно до змісту зазначених норм підставами для зміни або скасування вироку місцевого суду в касаційному порядку є лише істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, неправильне застосування кримінального закону та невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину й особі засудженого.

Як вбачається зі змісту касаційної скарги, захисник послався на невідповідність висновків суду першої інстанції фактичним обставинам справи. Проте матеріалами справи підтверджено, що суд правильно встановив умисел засудженого викрасти кобилу, адже будь-яких законних підстав для заволодіння нею І. не мав. Крім того, незважаючи на неодноразові вимоги повернути кобилу, він категорично заперечував, що остання знаходиться у нього вдома, де він її приховав, розраховуючи отримати викуп. Про намір отримати викуп він дав показання на досудовому слідстві, що й свідчить про корисливий мотив засудженого при вчиненні крадіжки. Тому зазначені доводи касаційної скарги захисника не можуть бути підставою для скасування постановлених щодо засудженого судових рішень.

Разом з тим, як видно з результатів перевірки матеріалів справи, правильно встановивши фактичні обставини вчиненої І. крадіжки, суд першої інстанції помилково кваліфікував його злочинні дії за ч. 3 ст. 185 КК як таємне викрадення чужого майна, поєднане з проникненням в інше сховище, оскільки крадіжку кобили він вчинив з території кінного заводу, і як правильно зазначив суд у вироку, шляхом вільного доступу, на що не звернув увагу апеляційний суд. Тому цю територію, навіть якщо вона мала відповідну огорожу, не можна визнати іншим сховищем, адже наявність огорожі не свідчить про те, що територія є іншим сховищем, а лише встановлює видимі межі цієї території та

запобігає вільному перетинанню її меж кіньми і великою рогатою худобою.

З урахуванням цього колегія суддів дійшла висновку про те, що зазначена кваліфікуюча ознака підлягає виключенню із судових рішень, а дії засудженого мають бути перекваліфіковані з ч. 3 ст. 185 на ч. 1 ст. 185 КК на підставі п. 2 ч. 1 ст. 398 КПК у зв'язку з неправильним застосуванням судами кримінального закону.

При цьому покарання засудженому має бути призначено з урахуванням санкції кримінального закону, за яким слід кваліфікувати його злочинні дії, та вимог статей 65 і 75 КК.

На підставі наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду

України ухвалила вирок Біловодського районного суду Луганської області від 21 квітня 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду Луганської області від 7 липня 2009 р. щодо засудженого І. змінити: виключити кваліфікуючу ознаку крадіжки як таку, що поєднана з проникненням в інше сховище; перекваліфікувати дії І. з ч. 3 ст. 185 на ч. 1 ст. 185 КК і за цим законом призначити йому покарання у виді позбавлення волі строком на два роки.

На підставі ст. 75 КК І. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки, і покладено на нього обов'язок періодично з'являтися в кримінально-виконавчу інспекцію для реєстрації.

Відповідно до ч. 1 ст. 71 КК України повне або часткове приєднання невідбутої частини покарання за попереднім вирокком застосовується, якщо засуджений до повного відбуття покарання за попереднім вирокком вчинив новий злочин.

Вирок суду змінено, оскільки засуджений вчинив злочин після відбуття покарання за попереднім вирокком

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 18 лютого 2010 р.*

(в и т я г)

Бершадський районний суд Вінницької області вирокком від 19 серпня 2009 р. засудив П. за ч. 3 ст. 185 КК на чотири роки позбавлення волі. На підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків П. остаточно визначено покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки шість місяців.

В апеляційному порядку вирок не переглядався.

П. визнано винним і засуджено за те, що він 27 квітня 2009 р. приблизно о 10-ій год., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, проник у літню кухню домогосподарства Х. Звідти П. таємно викрав 1 тис. 470 грн із сейфа, що знаходився у цьому приміщенні, відчинивши його ключем, викраденим з кишені штанів Х., і, таким чином, заподіяв останньому матеріальну шкоду на зазначену суму.

У касаційному поданні прокурор, не оскаржуючи доведеність винуватості та правильність кваліфікації дій П., порушив питання про зміну постановленого щодо нього вирокку у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. На обґрунтування своєї позиції прокурор зазначив, що суд, призначаючи П. покарання за сукупністю вироків, залишив поза увагою ту обставину, що інкримінований йому злочин П. вчинив після відбуття умовно-дострокового звільнення за попереднім вирокком. Прокурор також звернув увагу на необхідність виключити з ви-

року суду рішення про призначення засудженому покарання за сукупністю вироків.

Перевіривши матеріали справи та доводи подання, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачається з матеріалів кримінальної справи, Бершадський районний суд Вінницької області вирокком від 23 січня 2006 р. засудив П. за ч. 1 ст. 262, ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 185 КК та на підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів — на три роки шість місяців позбавлення волі.

Вінницький районний суд Вінницької області постановою від 13 серпня 2008 р. звільнив П. від відбування покарання умовно-достроково на шість місяців 13 днів.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 71 КК повне або часткове приєднання невідбутої частини покарання за попереднім вирокком застосовується, якщо засуджений до повного відбуття покарання за попереднім вирокком вчинив новий злочин.

Оскільки П. новий злочин вчинив 27 квітня 2009 р., тобто після відбуття умовно-дострокового звільнення за попереднім вирокком, то призначення йому покарання за правилами, передбаченими ст. 71 КК, призвело до неправильного застосування кримінального закону.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України змінила вирок Бершадського районного суду Вінницької області від 19 серпня 2009 р. щодо П. і

виключила з вироку рішення суду про призначення П. покарання за сукупністю вироків на підставі ст. 71 КК, а також постановила вважати П. засудженим за ч. 3 ст. 185 КК на чотири роки позбавлення волі.

Умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань.

Вирішуючи питання про те, чи було умисне вбивство особи вчинене з особливою жорстокістю, слід враховувати, зокрема, спрямованість умислу винної особи на позбавлення життя потерпілого саме у такий спосіб. Без такого умислу сама по собі кількість тілесних ушкоджень, нанесених потерпілому, не є свідченням вчинення вбивства з особливою жорстокістю

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

від 16 лютого 2010 р.

(в и т я г)

Апеляційний суд Черкаської області вироком від 30 липня 2009 р. засудив:

— М. за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК до позбавлення волі строком на 13 років; за ч. 1 ст. 185 КК до позбавлення волі строком на один рік. На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів М. визначено остаточне покарання — позбавлення волі строком на 13 років;

— Г. за ч. 1 ст. 396 КК до позбавлення волі строком на два роки.

Постановлено стягнути: з М. на користь потерпілої Л.Г. 9 тис. 100 грн на відшкодування матеріальної шкоди та 50 тис. грн моральної шкоди; з М. та Г. на користь експертної установи судові витрати в розмірі 169 грн з кожного.

За вироком суду М. і Г. вчинили злочини за таких обставин.

М. стало відомо, що його односельчанин Л.С. виявляв певні почуття до Ж., мешканки їхнього села, яка йому також подобалася. Бажаючи завдати продовженню цих стосунків, через ревності він вирішив убити Л.С.

14 березня 2009 р. вдень М. запросив Л.С. із Ж. до себе додому в гості, разом з якими, а також із Г. у підсобному приміщенні будинку розпивали спиртні напої. Приблизно о 18-й год. 30 хв. М., узявши молоток, завдав ним два удари Л.С. по голові, від яких той упав на землю. Усвідомлюючи, що ці удари спричинять сильний біль і страждання, та бажаючи цього, М. завдав ще не менше шести ударів молотком по голові Л.С. й, таким чином, з особливою жорстокістю вбив його.

Після вбивства, приблизно о 19-й год., коли поруч з ним нікого не було, М. таємно заволодів майном Л.С. на загальну суму 1 тис. 530 грн.

Присутній на місці події Г., який був очевидцем вчиненого М. такого особливо тяжкого злочину, як умисне вбивство Л.С., допоміг приховати труп. Того ж дня приблизно о 19-й год. він та М. перемістили тіло на смітник подвір'я будинку М., а потім — на берег річки, де його і залишили. Наступного дня Г. допоміг помити підлогу від слідів крові та сховав мобільний телефон, який М. викрав після вбивства Л.С. і передав йому.

У касаційній скарзі захисник, посилаючись на докази, що є у справі, вважав, що кваліфікація вбивства Л.С. за ознакою особливої жорстокості не була підтверджена, у зв'язку з чим просив перекваліфікувати дії М. з п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 цієї статті та з урахуванням зменшення обсягу обвинувачення пом'якшити покарання.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційних скарг, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга захисника підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Висновку про винність М. в умисному вбивстві Л.С., вчиненому за обставин, зазначених у вироку, суд дійшов на підставі визнавальних показань самого засудженого, показань засудженого Г. та свідка Ж., які були очевидцями вбивства, показань свідка К., якому Л.С. встиг з допомогою мобільного телефону повідомити про місце злочину, спосіб убивства. Цього висновку суд дійшов також на підставі даних огляду місця виявлення трупа, слідів крові на місці вбивства та на одязі Г., даних висновків судово-медичних експертиз та інших доказів, вказаних у вироку, дійсність та достовірність яких в касаційній скарзі не оспорується.

Згідно з даними судово-медичної експертизи, причиною смерті Л.С. стала тупа травма голови, що супроводжувалася ушкодженням кісток скелетної системи та основи черепа, розчавленням речовини головного мозку, яка могла утворитися від заподіяння одночасно чи в швидкій послідовності одне за одним не менше шести ударів молотком по голові.

Кваліфікуючи це вбивство як вчинене з особливою жорстокістю, суд керувався тим, що М. за часом приготував знаряддя злочину — молоток, й заманив потерпілого та особу, в інтересах якої задумав цей злочин, до себе додому, врахував кількість ударів, їх спрямованість та болісний характер. Свідченням жорстокості суд визнав й те, що на тлі спричиненого насильства, коли Л.С. подавав ознаки життя, М. почав переконувати Ж. у тому, що вчинив ці дії задля неї.

Проте з такими висновками не можна погодитися, оскільки вони не ґрунтуються на матеріалах справи.

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначено, що умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глуmlinня тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глуmlinням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб, і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

У цьому випадку встановлено, що вбивство Л.С. було вчинене з ревнощів, по суті, з метою позбутися особи, яка виявляла певні почуття до особи, небайдужої М. У справі відсутні докази, які свідчили б про умисел засудженого вчинити вбивство з особливою

жорстокістю та про те, що, позбавляючи життя Л.С., він заподіяв йому особливі муки і страждання.

Як убачається з матеріалів справи, М. задумав убити Л.С., але не мав намір здійснити це таким чином, щоб той перед смертю мучився. Для реалізації цього злочину приготував предмет підвищеної травмувальної дії, використання якого мало відразу призвести до настання задуманого. Удари М. завдавав із силою, спрямовуючи їх в життєво важливу частину тіла — голову. Заподіявав їх майже одночасно; малі інтервали між ними були зумовлені тим, що після ударів, які, на його думку, мали викликати смерть, потерпілий подавав ознаки життя й тому він продовжував його бити. Власне в один з таких інтервалів, вважаючи, що Л.С. мертвий, він сказав Ж. про причину вбивства.

За таких обставин засудження М. за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК визнано необґрунтованим, а його дії такими, що підлягають перекваліфікації на ч. 1 ст. 115 КК, яка передбачає відповідальність за умисне протиправне заподіяння смерті іншій особі.

У зв'язку зі зниженням ступеня тяжкості вчиненого М. злочину, колегія суддів визнала за можливе пом'якшити йому покарання за цей злочин. Попри це, зважаючи на характер цього діяння, дані про особу та обставини, що впливають на покарання, з урахуванням винності у злочині проти чужої власності, колегія суддів залишила без змін остаточне покарання, визначене судом першої інстанції за сукупністю злочинів.

Тому доводи касаційної скарги захисника Д. підлягають частковому задоволенню.

З урахуванням наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України змінила вирок Апеляційного суду Черкаської області від 30 липня 2009 р. щодо М. і перекваліфікувала його дії з п. 4 ч. 2 ст. 115 на ч. 1 ст. 115 КК з призначенням покарання у виді позбавлення волі строком на 12 років. На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, ч. 1 ст. 185 КК, постановлено вважати М. засудженим до покарання, визначеного судом першої інстанції, — позбавлення волі строком на 13 років.

У решті вирок залишено без змін.

Справа «Олюджіч проти Хорватії»

Рішення від 5 лютого 2009 р.

(заява № 22330/05)

Справа про забезпечення гарантій справедливого судочинства
під час розгляду питання про звільнення судді

(в и т я г)*

ФАКТИ

I. Обставини справи

<...>

A. Дисциплінарне провадження щодо заявника

5. Заявник був суддею та головою Верховного суду Хорватії, а також членом Національної ради суддів (далі — НРС). У 1996 р. Уряд Хорватії вніс подання до НРС щодо відкриття дисциплінарного провадження стосовно заявника. У поданні стверджувалося, що з січня по серпень 1996 р. заявник мав зносини сексуального характеру з неповнолітніми і що з 1995 р. використовував своє службове становище для захисту фінансових обгородок двох осіб, відомих через свою кримінальну діяльність, завдавши, таким чином, шкоди репутації суддівського корпусу, тобто вчинив тяжкий дисциплінарний проступок. З цих підстав Уряд запропонував відкрити дисциплінарне провадження щодо заявника та притягнути його до відповідальності, звільнивши з посади судді та голови Верховного суду Хорватії. <...>

6. 21 листопада 1996 р. НРС відкрила дисциплінарне провадження стосовно заявника. 5 грудня того ж року заявник подав клопотання про відвід трьох членів НРС — А.П., В.М. та М.Г., оскільки вони продемонстрували упередженість щодо нього у своїх інтерв'ю, опублікованих у кількох національних виданнях. У задоволенні клопотання було відмовлено. 9 січня 1997 р. НРС відмовила в задоволенні клопотання заявника про проведення відкритого розгляду справи, пославшись на те, що проведення закритого розгляду необхідне для захисту інтересів заявника та суддівського корпусу в цілому. <...> 14 січня 1997 р. НРС постановила, що заявник вчинив дисциплінарний проступок, оскільки підтримував контакти і з'являвся в громадських місцях з Б.Ч.

та С.Ш., знаючи, що їх засуджено за вчинення злочинів, а також використовував службове становище для захисту інтересів і доходів цих осіб у період із червня 1995 р. по листопад 1996 р. Решту звинувачень, пред'явлених заявнику, було визнано необґрунтованими. НРС прийняла рішення звільнити заявника з посади судді та голови Верховного суду.

<...>

8. 17 квітня 1998 р. Конституційний суд скасував рішення НРС від 14 січня 1997 р. <...> Справу ж направив у НРС на новий розгляд.

9. Заявник під час нового розгляду заявив відвід чотирьом членам НРС — А.П., В.М., М.Г. та І.М., стверджуючи, що вони не були безсторонніми у висловлюваннях в пресі. Клопотання щодо відводу І.М. було визнане неприйнятним до розгляду, оскільки останній заявив самовідвід. У задоволенні клопотання про відвід інших трьох членів було відмовлено без зазначення мотивів.

10. Заявник також подав клопотання про розгляд його справи у відкритому режимі, у задоволенні якого було відмовлено. У відповідній частині протоколу засідання зафіксовано таке: «<...> У задоволенні клопотання К. Олюджіча про проведення відкритого розгляду дисциплінарної справи щодо нього відмовити з підстав захисту його інтересів та інтересів суддівського корпусу».

11. Представник Уряду відмовився від усіх звинувачень, висунутих заявнику, крім тих, які стосувалися постійних контактів останнього із червня 1995 р. до початку листопада 1996 р. в громадських місцях із двома особами (Б.Ч. та С.Ш.), які мали кримінальне минуле. Представник подав клопотання про виклик п'яти свідків, які мали надати інформацію, що підтверджувала позицію Уряду. НРС ухвалила викликати чотирьох свідків, на чому наполягав Уряд, і трьох інших свідків з її ініціативи. <...>

12. Під час засідання 1 жовтня 1998 р. НРС надала дозвіл представнику Агентства ООН у справах

* Публікується переклад українською мовою тексту рішення Європейського суду з прав людини з вилученням окремих частин, які позначені <...>. Переклад З.П. БОРТНОВСЬКОЇ.

біженців та представнику ОБСЄ бути присутніми на засіданні. Всіх присутніх попередили про кримінальну відповідальність за розголошення почутої ними інформації.

13. НРС заслухала семеро свідків, включно з С.Ш. та Б.Ч.; усіх викликали за клопотанням Уряду. Свідченнями було підтверджено, що заявника час від часу бачили у компанії, в якій перебував С.Ш. у м. Умаг, де він мав квартиру і проводив вихідні, та в його рідному м. Осіек у компанії, в якій перебував Б.Ч. І С.Ш. і Б.Ч. заявили, що вони не були друзями із заявником, не перебували з ним у тісних відносинах і лише час від часу опинялися в одній компанії з ним, але завжди в громадських місцях і в товаристві інших осіб.

14. Представник Уряду подав клопотання про виклик ще одного свідка, який мав поінформувати про контакти заявника з Б.Ч. в м. Осієку. НРС це клопотання задовольнила. Щодо доказів, які подавав заявник, у протоколі засідання зазначено таке:

«Крунослав Олюджіч надає список свідків для виклику в суд.

Захисник зазначає: «Ми просимо викликати вказаних свідків, які можуть надати докази раді, що у певний період К. Олюджіч дійсно інколи перебував у товаристві осіб з нібито кримінальним минулим, але кожного разу, без винятку, поряд були інші особи. Крім того, С.Ш. був присутній лише як власник ресторану, а тому зрозуміло, чому він іноді опинявся в тій самій компанії, що й К. Олюджіч. Ми також просимо викликати свідків, які часто перебували в товаристві К. Олюджіча в м. Осієку, коли Б.Ч. часом приєднувався до них.

<...>

Рада ухвалила: відмовити у задоволенні всіх клопотань захисту про виклик свідків, оскільки обставини, які повинні повідомити свідки, є або вже встановленими, або не мають значення для вирішення справи».

15. Останнє засідання у справі заявника було проведено 7 жовтня 1998 р. На ньому були присутні представник Агентства ООН у справах біженців, представник ОБСЄ та перекладач, яких знову було попереджено про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що стануть їм відомі.

16. НРС заслухала свідка, викликаного за клопотанням Уряду. Крім того, в засіданні виступив заявник, який повідомив, що провадження стосовно нього зумовлено політичними мотивами через його незгоду з позицією найвищих посадових осіб держави з приводу концепції судової реформи. <...> Щодо висунутих йому звинувачень він заявив, що інколи перебував у товаристві двох зазначених осіб, але завжди в громадських місцях і в присутності інших людей і що вони не були його друзями.

<...>

17. Захист звернувся з клопотанням про виклик інших свідків для з'ясування обставин справи, але його було залишено без задоволення.

18. За рішенням НРС від 7 жовтня 1998 р. заявника притягнуто до дисциплінарної відповідальності за підтримання контактів і появу в громадських місцях з двома особами з кримінальним минулим, вчинивши дії, які завдали шкоди репутації суддівського корпусу і були несумісними з його суддівським обов'язком. Його звільнено з посади судді та голови Верховного суду Хорватії.

<...>

10 листопада 1998 р. постановою Палати громадського рішення НРС залишили без змін.

19. У конституційній скарзі на рішення НРС заявник, зокрема, зазначив про усунення громадськості від участі в засіданнях із розгляду дисциплінарної справи щодо нього. Він також стверджував, що три члени НРС, зокрема А.П., В.М. та М.Г., були упередженими. Крім того, він скаржився, що під час розгляду справи не заслухали жодного зі свідків, на виклику яких наполягала сторона захисту. 9 грудня 2004 р. Конституційний суд Хорватії відмовив у задоволенні скарги заявника, пославшись на її необґрунтованість.

В. Заяви трьох членів НРС щодо справи заявника у ЗМІ

20. 10 лютого 1997 р. у загальнонаціональній газеті «Вечерні лист» було опубліковано інтерв'ю з членом НРС В.М., у якому, зокрема, зазначалось:

«У цій справі НРС установила, що протягом тривалого часу проф. Олюджіч мав часті публічні соціальні контакти з двома особами, яких не лише засудили за вчинення численних злочинів, але й кримінальні справи щодо яких знаходяться на стадії розслідування: в одному випадку у зв'язку з нападом на поліцейського, в іншому — за фактом продажу 1,5 кг героїну. Проф. Олюджіча було виправдано за іншими звинуваченнями. Всі ці беззмістовні розмови щодо членів НРС і позиція захисту проф. Олюджіча спрямовані на ті звинувачення, які йому більше не висувуються, так що зараз багато хто невдоволений, оскільки це не вписується в ситуацію, представлену захистом. Звинувачення у діяннях, за які проф. Олюджіча притягнуто до відповідальності, ґрунтуються на неспростовних фактах. Про що зараз ведеться суперечка — про те, чи є вони серйозним дисциплінарним проступком і якщо так, то яке покарання вони тягнуть.

<...>

Я приєднався до клопотання проф. Олюджіча щодо мого відводу, оскільки я публічно голосував проти його призначення головою Верховного суду, і мене також називали претендентом на посаду голови Верховного суду. <...>».

21. 28 березня 1997 р. у тій самій газеті було опубліковано інтерв'ю з А.П. (головою НРС у той період). У відповідній частині інтерв'ю зазначалося:

«Запитання: Останнім часом НРС згадували переважно у зв'язку зі «справою Олюджіча». Що відповідає дійсності у справі колишнього голови Верховного суду?»

Відповідь: Рішення було прийнято і в ньому вказані відповідні мотиви. Я не думаю, що маю коментувати вмотивоване рішення, у ньому все зазначено. Для мене це провадження — у минулому.

З.: Проте для громадськості, якій повідомляли суперечливі факти про цю справу, чи не могли б Ви дати більш детальну відповідь?»

В.: Оскільки Ви наполягаєте, я повинен сказати, що проф. Крунослав Олюджіч вчинив дисциплінарний проступок, не лише «підтримуючи соціальні зв'язки» з правопорушниками, які вчинили численні злочини, хоча це також є серйозною справою для будь-якого голови Верховного суду, але, насамперед, тому що він, обіймаючи посаду голови Верховного суду, знаючи про кримінальну діяльність цих осіб і про те, що вони належали до міжнародних кримінальних злочинців, використовував особистий вплив і контакти для захисту їхніх інтересів та доходів. Аналіз доказів та доводів сторони захисту підтверджує, що подання Уряду про відкрит-

тя дисциплінарного провадження жодним чином не зумовлено політичними мотивами і не містить сфабрикованих звинувачень, які б висувалися представниками політичних кіл, як про це стверджував проф. Крунослав Олюджіч під час захисту своїх інтересів та заявляв у ЗМІ, натякаючи на Президента Республіки та Уряд. Навпаки, справа стосується неналежної поведінки, несумісної не тільки з посадою голови Верховного суду, яку проф. Олюджіч обіймав протягом нетривалого періоду, а й із суддівською етикою в цілому.

<...>».

22. 22 вересня 1997 р. ще в одній газеті «Слободна Далмація» було опубліковано інтерв'ю з М.Г., членом НРС і на той час Генеральним прокурором, у якому зазначалося:

«Щодо заяв про брак незалежності з мого боку та мої зв'язки з п. Шексом (головою парламенту), які було опубліковано в газеті «Теднік» у статті, написаній журналістом С.П., чиею рукою керував пан, кар'єра якого в судовій системі закінчилася безславно, я вважаю їх несерйозними, як і самого автора. Ці сфабриковані та непідтверджені заяви людини, що обіймала дуже відповідальні посади у судовій системі Хорватії, в якій ця особа через брак досвіду та знань була іноземним тілом, насправді не заслуговують на особливу увагу».

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

<...>

ПРАВО

I. Стверджуване порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

26. Посилаючись на п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), заявник стверджував, що троє членів НРС не були безсторонніми; проведення закритого засідання у його дисциплінарній справі не було виправдано; дисциплінарне провадження щодо нього не було справедливим; його тривалість перевищила розумний строк. У відповідній частині ст. 6 Конвенції зазначено:

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або —

тією мірою, яку суд визнав вкрай необхідною, — коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

A. Прийнятність

Доводи сторін

27. Уряд наполягав, що ст. 6 Конвенції не повинна застосовуватися у розглядуваній справі ні в її цивільній, ні в кримінальній частині. Щодо цивільно-правового аспекту, посилаючись на позицію Європейського суду з прав людини (далі — Суд) в рішенні від 9 липня 2002 р. у справі «Гарабін проти Словаччини» (заява № 62584/00), його представники стверджували, що за посадою голови Верховного суду, яку обіймав заявник, його було уповноважено виконувати функції, визначені публічним правом, та обов'язки, спрямовані на забезпечення загальних інтересів держави. <...>

28. Стосовно кримінально-правового аспекту Уряд стверджував, що відповідне провадження мало дисциплінарний характер. Щодо кваліфікації відповідно до національного законодавства і природи правопорушення, а також характеру та суворості передбаченого покарання, то вони не відповідали критеріям, які притаманні провадженню з визначення обґрунтованості висунутого особи кримінального обвинувачення.

29. Уряд також стверджував, що заявник не мав права на розгляд його справи судом, оскільки згідно з п. 3 ст. 26 Закону «Про Національну раду суддів» питання дисциплінарної відповідальності суддів не належали до компетенції судів. Проте його представники погодились, що НРС відповідала всім критеріям для того, щоб вважатися судом відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції.

30. Заявник з цього приводу коментарів не надав.

Оцінка Суду

31. Суд звертає увагу на доводи Уряду стосовно сутності посади заявника як голови Верховного суду Хорватії. Однак Суд зазначає, що відповідно до результатів указанного провадження заявника було звільнено не лише з посади голови Верховного суду, а й посади судді Верховного суду. За цих обставин Суд вважає, що для відповіді на питання, чи застосовується у цій справі ст. 6 Конвенції, природа посади заявника як голови Верховного суду не має значення.

32. Щодо застосування п. 1 ст. 6 Конвенції до розглядуваного провадження, Суд насамперед звертається до свого рішення від 8 грудня 1999 р. у справі «Пелегрен проти Франції» (заява № 28541/95, пункти 64—71), у якому він дійшов висновку про те, що трудові спори між органами державної влади та державними службовцями, чії обов'язки відображають специфіку державної служби та які діють як носії влади і відповідають за захист загальних інтересів держави, не мають «цивільного» характеру та на них не поширюється дія п. 1 ст. 6 Конвенції. Суд зазначив, що яскравим прикладом такої діяльності є служба в збройних силах і поліції. Крім того, стосовно провадження зі звільнення судді Суд в ухвалі щодо прийнятності від 8 лютого 2001 р. у справі «Піткевич проти Росії» (заява № 47936/99) дійшов висновку, що судова влада, хоча й не є частиною звичайної державної служби, проте вона — частина типової державної служби. Суддя має спеціальні обов'язки у сфері здійснення правосуддя, що є сферою реалізації суверенних повноважень держави. Отже, він безпосередньо бере участь у здійсненні публічно-правових повноважень і виконує обов'язки, призначені гарантувати загальні інтереси держави. Суд дійшов висновку, що спір стосовно звільнення судді не стосувався її «цивільних» прав та обов'язків у розумінні ст. 6 Конвенції.

33. Проте у недавньому прийнятому рішенні у справі «Віло Ескелінен та інші проти Фінляндії» ([ВП], заява № 63235/00, рішення від 19 квітня 2007 р.) Суд постановив, що, всупереч тому, що ставилося за мету, функціональний критерій, прийнятий за основу в рішенні у справі «Пелегрен проти Франції», не спротив аналізу застосовності ст. 6 Конвенції до провадження, стороною в якому був державний службовець, і не зробив більш визнач-

ним це питання (п. 55). З цих підстав Суд вирішив доопрацювати функціональний критерій, викладений в рішенні у справі «Пелегрен проти Франції», і визначив такий критерій (див. рішення від 19 квітня 2007 р. у справі «Віло Ескелінен та інші проти Фінляндії» [ВП], заява № 63235/00, пункти 61—62):

«Суд визнає заінтересованість держави контролювати доступ до суду щодо справ певних категорій своїх службовців. Проте саме договірні держави, зокрема їх компетентні законодавчі органи, а не Суд, повинні чітко визначити ті сфери державної служби, які стосуються здійснення дискреційних повноважень, властивих державному суверенітету, і де особа повинна поступитися своїми інтересами. Суд виконує наглядову функцію згідно з принципом субсидіарності (див. рішення від 10 травня 2001 р. у справі «Z та інші проти Сполученого Королівства» [ВП], заява № 29392/95, п. 103). Якщо в правовій системі заборонено доступ до національного суду, Суд перевірятиме, чи дійсно спір має такий характер, що виправданим є непоширення на нього гарантій ст. 6 Конвенції. Якщо це не так, то п. 1 ст. 6 Конвенції буде застосовуватись.

<...>

Для того, щоб держава-відповідач могла посплатитися в Суді на статус заявника як державного службовця і стверджувати про незастосування ст. 6 Конвенції, має бути виконано дві умови. По-перше, держава у національному законодавстві має чітко заборонити доступ до суду осіб, які обіймають відповідні посади або категорії посад. По-друге, такий виняток повинен бути обґрунтований об'єктивними підставами, які б стосувалися інтересів держави».

34. Таким чином, в рішенні у справі «Віло Ескелінен та інші проти Фінляндії», ухваленому з метою встановлення презумпції існування гарантій ст. 6 Конвенції, передбачено ширше застосування цієї статті, ніж у попередній прецедентній практиці Суду. Її дію також поширено на справи щодо звільнення з посади, за винятком випадків, коли згідно з національним законодавством доступ до суду в цій категорії справ заборонено. Ст. 6 Конвенції не застосовується лише до справ, щодо яких національний закон чітко забороняє доступ до суду відповідній категорії службовців, і лише, якщо такий виняток з правила виправдано об'єктивними інтересами держави.

35. Щодо розглядуваної справи, то, по-перше, Суд зазначає, що відповідно до п. 3 ст. 26 Закону «Про Національну раду суддів» судовий захист не поширюється на дисциплінарне провадження щодо суддів.

36. Однак ця заборона не абсолютна, оскільки вона виключає лише захист загальних судів. Суд відзначає, що заявник мав можливість подати конституційну скаргу на рішення НРС та Палати

громад. Скарга заявника до Конституційного суду містила ті самі доводи, що і його заява до Суду, і Конституційний суд розглянув їх по суті. Якби Конституційний суд задовольнив скаргу заявника, він скасував би оскаржувані рішення і направив справу на новий розгляд у НРС.

37. Враховуючи зазначене, Суд вважає, що з огляду на обсяг перегляду справи Конституційним судом та його повноважень щодо оскаржуваних рішень, заявник, як видається, мав доступ до суду, а тому вимоги, викладені в рішенні «Віло Ескелінен та інші проти Фінляндії», виконано. Крім того, як визнав Уряд, НРС відповідає критеріям, викладеним у п. 1 ст. 6 Конвенції, і може вважатися незалежним та безстороннім судом, установленим законом. Суд повторює, що згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції суд не обов'язково повинен бути судом, інтегрованим у стандартну судову систему (див. рішення від 1 липня 1997 р. у справі «Рольф Густафсон проти Швеції», п. 45), оскільки суд відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції характеризує по суті його суддівська функція, тобто повноваження вирішувати справи, що належать до його компетенції, на підставі закону та за результатами провадження, здійсненого у встановлений спосіб. Він також повинен відповідати деяким вимогам: бути незалежним, зокрема від виконавчої влади; безстороннім та забезпечувати гарантії, встановлені процесуальними нормами, кілька з яких містяться в тексті самого п. 1 ст. 6 Конвенції (див. рішення від 15 червня 2006 р. у справі «ТОВ «Злінсат» проти Болгарії», заява № 57785/00, п. 75).

38. Для того, щоб установити, чи можна той або інший орган вважати незалежним, необхідно звернути увагу на спосіб призначення його членів та строк їхніх повноважень, наявність гарантій від зовнішнього тиску й на те, чи сам орган має вигляд незалежного (див. рішення: від 22 червня 1989 р. у справі «Лангборгер проти Швеції», заява № 11179/84, п. 32; від 22 листопада 1995 р. у справі «Браян проти Сполученого королівства», заява № 19178/91, п. 37). Крім того, відповідний суд повинен мати повноваження розглядати всі питання щодо фактичних обставин та права, що мають відношення до спору (див. рішення: від 17 грудня 1996 р. у справі «Терра Вонінген Б.В. проти Нідерландів», заява № 20641/92, п. 52; від 13 лютого 2003 р. у справі «Шевроль проти Франції» [ВП], заява № 49636/99, п. 77; від 28 квітня 2005 р. у справі «I.D. проти Болгарії», заява № 43578/98, п. 45).

39. Суд зазначає, що НРС створено на підставі Закону від 1993 р. «Про Національну раду суддів» з подальшими змінами, що були прийняті парламентом відповідно до звичайної законодавчої процедури. Цим законом урегульовано питання щодо призначення членів НРС, їх імунітетів, звільнення з посади, обсягу повноважень, процедури розгляду питань та інші питання, пов'язані з діяльністю НРС.

40. Щодо незалежності НРС суд зазначає, що її діяльність фінансується з державного бюджету, кошти виділяє парламент, а їх розподіл здійснює президент НРС. Вона є незалежною від виконавчої влади і її члени не повинні послуговуватись нічиїми вказівками під час виконання своїх повноважень. Їх призначає парламент на вісім років, і вони мають ті ж імунітети, що й судді. Їх обирають з-поміж представників суддівського корпусу, Генеральної прокуратури, Адвокатури Хорватії та викладачів юридичних вищих навчальних закладів і всі мають високий авторитет у суспільстві. Вони діють особисто, не підкоряючись нікому під час здійснення повноважень, та складають присягу про те, що керуватимуться лише Конституцією і законами. Парламент їх може звільнити з посади лише з підстав, чітко зазначених у Законі «Про Національну раду суддів», та відповідно до процедури, закріпленої у цьому Законі.

41. Щодо провадження в НРС, Суд зазначає, що вона розглядає справи відповідно до правил кримінального судочинства, детально викладених у Кримінально-процесуальному кодексі; у цих правилах, зокрема, закріплені всі гарантії, передбачені ст. 6 Конвенції, а також гарантовано обвинуваченому право на захист. Розглядаючи справу щодо вчинення суддею дисциплінарного проступку, НРС уповноважена встановлювати фактичні обставини конкретної справи, проводити слухання, заслуховувати свідків та оцінювати інші докази, а також приймати рішення щодо всіх питань стосовно фактичних обставин і права.

42. Таким чином, у справі заявника, приймаючи рішення щодо притягнення його до дисциплінарної відповідальності, суддівські повноваження здійснювала НРС. З цих підстав Суд вважає, що у розумінні ст. 6 Конвенції НРС має розглядатися як незалежний суд, установлений законом, і що, таким чином, у розумінні ст. 6 Конвенції дисциплінарне провадження щодо заявника здійснював суд.

43. Таким чином, заявник мав доступ до суду, і ст. 6 Конвенції має застосовуватися як до дисциплінарного провадження щодо заявника в НРС, так і до провадження за конституційною скаргою заявника.

<...>

В. Суть

<...>

Доводи сторін

50. Заявник наполягав на тому, що три члени НРС допустили упереджені висловлювання щодо нього в інтерв'ю, опублікованих в національних виданнях у той час, коли дисциплінарне провадження стосовно нього ще не було завершено. Хоча НРС

на той час ухвалила своє перше рішення, згодом його скасував Конституційний суд, і всі три члени НРС брали участь у новому розгляді справи НРС.

51. Крім того, він стверджував, що не було підстав для проведення закритого засідання НРС, і це рішення не було належним чином умотивоване. Також провадження не було справедливим, оскільки жодному зі свідків, яких викликали свідчити на його користь, не було надано можливості виступити перед НРС. Наприкінці він стверджував, що тривалість провадження перевищила розумні строки.

<...>

Оцінка Суду

55. Суд зазначає, що заявник сформулював кілька окремих скарг на підставі п. 1 ст. 6 Конвенції, які Суд аналізуватиме окремо.

Безсторонність трьох членів НРС

56. Розглядаючи питання, чи були три члени НРС, зокрема М.В., А.П. та М.Г., безсторонніми, як цього вимагає п. 1 ст. 6 Конвенції, Суд застосовуватиме ті принципи, що містяться в його усталеній прецедентній практиці.

57. Насамперед, для демократичного суспільства надзвичайно важливо, щоб суди вселяли почуття впевненості у громадськість і, насамперед, якщо це стосується кримінального судочинства, — в засудженого (див. рішення від 26 лютого 1993 р. у справі «Падовані проти Італії», заява № 13396/87, п. 27). З цією метою у ст. 6 Конвенції передбачено, що суд повинен бути безстороннім. Безсторонність зазвичай означає відсутність упередження і її наявність можна перевірити різними способами. Таким чином, Суд виділяє суб'єктивний підхід, спрямований на з'ясування особистих переконань чи інтересів окремого судді в конкретній справі, та об'єктивний тест, призначений установити, чи достатньо гарантій надав суддя, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів стосовно цього питання (див. рішення: від 1 жовтня 1982 р. у справі «Пірсак проти Бельгії», заява № 8692/79, п. 30; від 16 грудня 2003 р. у справі «Грівз проти Сполученого королівства» [ВП], заява № 57067/00, п. 69).

58. Застосовуючи суб'єктивний тест, Суд завжди констатував, що має існувати презумпція особистої безсторонності судді до того часу, поки не буде доведено зворотне (див. рішення від 24 травня 1989 р. у справі «Гаушільд проти Данії», заява № 10486/83, п. 47). Щодо необхідних доказів, то Суд, наприклад, намагався встановити, чи демонстрував суддя ворожість або злу волю, чи домагався передачі йому справи до провадження з особистих підстав (див. рішення від 26 жовтня 1984 р. у справі «Де Куббер проти Бельгії», заява № 9186/80, п. 25). Принцип, що має існувати презумпція свободи суду від персональних упереджень, давно встановлений у прак-

тиці Суду (див., наприклад, рішення від 23 червня 1981 р. у справі «Ле Компт, Ван Льовен та Де Меєр проти Бельгії», заяви № 6878/75 та 7238/75, п. 58). Хоча при розгляді деяких справ важко отримати докази на спростування цієї презумпції, необхідно пам'ятати, що існує ще одна важлива гарантія — вимога об'єктивної безсторонності (див. рішення від 10 червня 1996 р. у справі «Пуллер проти Сполученого королівства», заява № 22399/93, п. 32). Тобто, Суд визнав складність установлення порушення ст. 6 Конвенції у зв'язку з суб'єктивною упередженістю і, з огляду на це, у більшості справ, де йшлося про скарги на упередженість суду, зосереджував увагу на об'єктивному тесті. Проте між цими двома поняттями не існує чіткого розподілу, оскільки поведінка судді може не лише посилити об'єктивні побоювання щодо безсторонності з погляду зовнішнього спостерігача (об'єктивний тест), але й призвести до виникнення питання щодо його особистих переконань (суб'єктивний тест) (див. рішення від 15 грудня 2005 р. у справі «Кіпріану проти Кіпру» [ВП], заява № 73797/01, п. 119).

59. Суд постановляв, наприклад, що судді повинні мати максимум свободи розсуду відповідно до справ, які знаходяться на їх розгляді, щоб зберігати імідж безсторонних суддів. Задля її збереження судді повинні утримуватися від використання засобів масової інформації, навіть якщо їх провокують до цього. Цей обов'язок виникає через вищі вимоги до здійснення правосуддя та вищий статус суддівської посади (див. рішення від 16 вересня 1999 р. у справі «Бускемі проти Італії», заява № 29569/95, п. 67). Таким чином, якщо голова суду публічно висловив твердження, з яких убачалося, що він уже сформував негативну позицію у справі заявника до початку засідання суду, який мав її розглядати, ці твердження об'єктивно обґрунтовують побоювання заявника щодо його упередженості (див. вищезазначене рішення у справі «Бускемі проти Італії», п. 68). В іншій справі, де суддя публічно розкритикував сторону захисту у справі та публічно висловив здивування з приводу того, що підсудний заявив про свою непричетність до злочину, Суд аналізував питання на підставі суб'єктивного тесту (див. рішення від 28 листопада 2002 р. у справі «Лавенц проти Латвії», заява № 58442/00, пункти 118—119).

60. Застосовуючи об'єктивний тест, Суд також надає важливого значення деталям кожної ситуації й розглядає поведінку суддів у контексті конкретної справи. Відповідно до об'єктивного тесту поведінки судді може бути достатньо, щоб викликати обґрунтовані та об'єктивно виправдані побоювання, як у зазначеній справі «Бускемі проти Італії». Водночас ця поведінка може бути такою, що викличе питання з точки зору суб'єктивного тесту (як, наприклад, у вищезазначеній справі «Лавенц проти Латвії»), або такої, в якій вбачатиметься особиста

упередженість. У цьому контексті питання, за яким із тестів розглядати справу, залежатиме від конкретних обставин оскаржуваної поведінки.

61. Суд зазначає, що заявник у цій справі скаржитися на брак безсторонності трьох членів НРС на тій підставі, що під час дисциплінарного провадження щодо нього вони давали інтерв'ю, які було опубліковано у двох різних загальнонаціональних газетах, висловлюючи упереджену думку щодо нього. Отже, Суд розгляне окремо твердження про недостатність безсторонності у кожній із зазначених.

62. Щодо В.М. Суд зазначає, що інтерв'ю з ним було опубліковано в загальнонаціональній газеті 10 лютого 1997 р., коли справу заявника розглядали в Палаті Громад. У той час НРС уже ухвалила рішення з приводу окремих звинувачень щодо заявника. Однак, оскільки він подав «заяву про захист», у справі не було винесено остаточного рішення. Суд також зазначає, що в інтерв'ю В.М. сам заявив, що підтримує вимоги заявника про його відвід, оскільки він відкрито голосував проти призначення заявника головою Верховного суду і в той час сам розглядався як потенційний кандидат на цю посаду. Він також прокоментував результати провадження, стверджуючи, що «фактичні обставини, що лягли в основу звинувачень у зв'язку з якими проф. Олюджіча протягнуто до відповідальності, є чіткими та недвозначними». Також В.М. висловив негативну оцінку щодо позицій захисту заявника у процесі.

63. Суд акцентує увагу на тому, що В.М. сам вважав, ніби він не повинен був брати участь у розгляді справи і вказав переконливі для цього мотиви. Залишаючи поза увагою питання суб'єктивної безсторонності В.М., Суд повторює, що з погляду об'єктивної безсторонності певну вагу можуть мати навіть окремі зовнішні прояви; тобто: «правосуддя має не лише здійснюватися, але й повинно бути видно, що воно здійснюється» (див. рішення від 26 жовтня 1984 р. у справі «Де Куббер проти Бельгії», п. 26). Ті факти, що В.М. публічно зізнався, що він голосував проти призначення заявника головою суду, а також те, що він сам був потенційним претендентом на ту саму посаду у той самий час, коли призначили заявника, створили, на думку Суду, ситуацію, за якої могли виникнути обґрунтовані сумніви з приводу безсторонності В.М.

64. Щодо А.П., на той час голови НРС, Суд зазначає, що інтерв'ю з ним було опубліковано в тій самій щоденній газеті 28 березня 1997 р., коли справа знаходилася на розгляді в Конституційному суді, а отже — її не було остаточного вирішено. В інтерв'ю він заявив, що заявник повадився непристойно, оскільки використав особистий вплив та контакти з метою захисту інтересів та прибутків двох осіб з кримінальним минулим. Він також запевнив, що твердження захисту про політичні мотиви у справі не відповідають дійсності.

65. Суд вважає ніби те, що голова НРС публічно використав вислови, з яких вбачалося, що він уже сформував негативне ставлення до справи заявника до остаточного її вирішення, та розкритикував заяви захисту, видається несумісним з його подальшою участю в провадженні, яке було відновлено після скасування Конституційним судом першого рішення НРС. Заяви голови НРС об'єктивно обґрунтовували побоювання заявника щодо його упередженості (див. рішення від 16 вересня 1999 р. у справі «Бускемі проти Італії», заява № 29569/95, п. 68).

66. Стосовно М.Г., то Суд зазначає, що інтерв'ю з ним було опубліковано в іншій загальнонаціональній щоденній газеті 22 вересня 1997 р., коли справу розглядав Конституційний суд і її розгляд, таким чином, не було остаточного завершено. У цьому інтерв'ю він заявив, що, на його думку, сам заявник та його твердження про його (М.Г.) брак незалежності несерйозні. Він зобразив заявника як особу, якій бракує досвіду та знань, і яка є інородним тілом у суддівському корпусі Хорватії.

67. Суд вважає, що вислови М.Г. віддзеркалювали його упереджене ставлення до заявника і тому подальша участь М.Г. у провадженні після опублікування інтерв'ю була несумісною з вимогою безсторонності, закріпленою в п. 1 ст. 6 Конвенції.

68. Таким чином, п. 1 ст. 6 Конвенції було порушено з огляду на брак безсторонності голови та двох членів НРС.

Право на публічний розгляд справи

69. Суд, насамперед, зазначає, що, як правило, відповідно до п. 2 ст. 28 Закону «Про Національну раду суддів» розгляд справи про дисциплінарний проступок судді в НРС здійснюється в закритому режимі, крім випадків, коли сама рада приймає рішення про протилежне. У зв'язку з цим Суд зазначає, що він не уповноважений аналізувати національне законодавство та практику абстрактно. Натомість він повинен обмежитися розглядом конкретних фактичних обставин справи (див., наприклад, рішення від 25 лютого 1997 р. у справі «Файндлі проти Сполученого королівства», п. 67).

70. Суд нагадує, що згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції при вирішенні спору щодо прав і обов'язків цивільного характеру «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи». Публічність провадження гарантує сторонам захист від таємного здійснення правосуддя, позбавленого громадського контролю; це також один із засобів підтримки довіри до судів. Забезпечуючи прозорість здійснення правосуддя, публічність сприяє досягненню мети п. 1 ст. 6 Конвенції — справедливому розгляду справи, гарантії, що є однією з підвалин демократичного суспільства (див. рішення від 22 лютого 1984 р. у справі «Суттер проти Швейцарії», п. 26).

71. Проте у п. 1 ст. 6 Конвенції не закріплена цілковита заборона для суду з урахуванням особливостей конкретної справи, яка перебуває на розгляді, відхилитися від цього принципу: відповідно до тексту цього положення «преса і публіка можуть бути недопущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або — тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, — коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя»; рішення про проведення судового засідання повністю або частково в закритому режимі повинно обґрунтовуватися обставинами справи (див. рішення: від 26 вересня 1995 р. у справі «Діннет проти Франції», п. 34; від 12 квітня 2006 р. у справі «Мартіні проти Франції» [ВП], заява № 58675/00, п. 40).

72. Крім того, відповідно до висновків Суду виняткові обставини, що стосуються природи питань, які розглядає суд у відповідному провадженні, можуть виправдати відмову від публічного розгляду (див. рішення у справі «Мартіні проти Франції», п. 41).

73. Стосовно розглядуваної справи Суд зазначає, що всупереч клопотанню заявника від 23 вересня 1998 р. було прийнято рішення про проведення закритого розгляду НРС у зв'язку з необхідністю захисту гідності заявника та суддівського корпусу в цілому. Суд також зауважує, що рішення про проведення закритого засідання не було абсолютним, оскільки на засіданнях 1 та 7 жовтня 1998 р. були присутні представники ОБСЄ та Агентства ООН з питань біженців. Однак цих осіб було попереджено про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, які стануть їм відомі під час засідання. Громадськість та представники ЗМІ не були допущені на засідання. Таким чином, присутність представників ОБСЄ та Агентства ООН з питань біженців на двох засіданнях НРС не вплинуло на заборону представникам громадськості та ЗМІ бути присутніми під час провадження в НРС.

74. Суд зазначає, що НРС ухвалила рішення про проведення закритого розгляду на тій підставі, що це було необхідно з огляду на природу відомостей, які знаходилися в матеріалах справи, для захисту гідності заявника та гідності суддівського корпусу. Проте у цьому рішенні не наводилося обґрунтування жодного з цих пунктів. Щодо першої з підстав, зокрема захисту гідності заявника, то Суд, насамперед, зазначає, що заявник сам просив провести відкрите засідання і, таким чином, показав, що він сам не вважав, ніби його гідність необхідно було захищати шляхом усунення громадськості.

75. Щодо сутності розглядуваного провадження, якою часом, як зазначено раніше, може бути виправдано проведення закритого розгляду спра-

ви, Суд зазначає, що заявник повторно подав клопотання про проведення відкритого засідання НРС 23 вересня 1998 р., на тій стадії, коли звинувачення, висунуті щодо нього, склалися з тверджень про те, що він підтримував зв'язки з двома особами з кримінальним минулим. У зв'язку з цим Суд зазначає, що фактичні обставини справи щодо заявника у будь-якому випадку були предметом широкого обговорення в національних ЗМІ, як це видно, зокрема, з інтерв'ю із трьома членами НРС, опублікованими до винесення остаточного рішення у справі. Було очевидно, що справа викликала значний інтерес з боку громадськості, а в пресі з'являлися суперечливі факти. З огляду на те, що відповідне провадження стосувалося такої відомої постаті як голова Верховного суду, про що було публічно заявлено, і що справу стосовно нього порушено з політичних мотивів, було очевидно, що як заявник, так і громадськість у цілому були заінтересовані у тому, щоб провадження в НРС підлягало громадському контролю. За цих обставин Суд не може вважати, що мотиви, наведені в рішенні НРС щодо проведення закритого розгляду справи, відповідають п. 1 ст. 6 Конвенції.

76. Насамкінець, Суд зазначає, що відсутність доступу громадськості в НРС не було компенсовано ні під час слухання в Палаті громад Парламенту, ні в Конституційному суді, оскільки ці органи не проводять відкритих засідань.

Таким чином, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з заборонаю громадськості бути присутньою під час розгляду дисциплінарної справи щодо заявника.

Рівність сторін

77. Заявник поскаржився на те, що під час провадження в НРС не заслухали жодного зі свідків, яких викликав захист. Суд повторює, що хоча ст. 6 Конвенції й гарантує право на справедливий судовий розгляд, у ній не викладено правил прийнятності доказів чи способів їх оцінювання, що належать до сфери регулювання національного законодавства та національних судів (див. рішення: від 12 липня 1988 р. у справі «Шенк проти Швейцарії», пункти 45—46; від 21 січня 1999 р. у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії» [ВП], заява № 30544/96, п. 28). Так само національні органи влади, і, зокрема суди, в першу чергу повноважні тлумачити національне законодавство, і Суд не намагатиметься замінити їх тлумачення своїм, якщо у справі не спостерігатиметься свавільне тлумачення. Цей принцип діє і щодо застосування процесуальних норм щодо виклику свідків сторонами (див. рішення від 15 червня 2004 р. у справі «Таммінен проти Фінляндії», заява № 40847/98, п. 38). У зв'язку з цим Суд ще раз повторює, що він не уповноважений замінювати своєю оцінку фактичних обставин, зроблену національними су-

довими органами. Проте відповідно до прецедентної практики Суду вимога справедливості судового розгляду включає спосіб, у який було отримано та представлено докази. Завдання Суду — установити, чи провадження в цілому, включно зі способом отримання і представлення доказів, було справедливим у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції (див. рішення від 27 жовтня 1993 р. у справі «Домбо Беер V.V. проти Нідерландів», п. 31).

78. Суд вважає, що рівність сторін у дисциплінарному провадженні щодо судді передбачає, що останньому має бути надано розумну можливість представити свою справу, включно з доказами, за таких умов, що не ставлять його в значною мірою невігідне становище порівняно з органами влади, які ініціюють провадження, зокрема у цій справі — Урядом. У кожному окремому випадку національні органи влади уповноважені забезпечити дотримання вимоги щодо справедливого розгляду (див. зазначене рішення у справі «Домбо Беер V.V. проти Нідерландів», п. 33).

79. Щоб вирішити, чи надавалась заявнику в цій справі можливість представити свою справу в умовах, рівних з тими, що були в Уряді, і чи було провадження у справі справедливим, Суд, насамперед, розгляне підстави звільнення заявника (див. з відповідними змінами рішення у справі «Дестрегем проти Франції», п. 43).

80. У зв'язку з цим Суд зауважує, що під час дисциплінарного провадження щодо заявника Уряд стверджував, що заявник публічно підтримував постійні контакти з двома особами з кримінальним минулим: С.Ш. та Б.Ч. Ці твердження могли вплинути на репутацію заявника не лише як судді та голови Верховного суду, але й у будь-якому іншому професійному середовищі, оскільки він юрист. Тому було необхідно, щоб під час відповідного дисциплінарного провадження йому було надано широкі можливості щодо представлення своєї позиції у справі та надання доказів.

81. Суд зазначає, що заявник наполягав на тому, ніби його контакти з відповідними двома особами мали спорадичний характер і що він часом опинявся в їх компанії, але завжди в громадських місцях і завжди в присутності багатьох інших осіб. Ця лінія захисту мала за мету продемонструвати, що заявник не підтримував жодних тісних зв'язків із цими особами, але інколи вони відвідували ті самі громадські місця. Свідки, на виклику яких наполягав заявник, мали підтвердити ці доводи захисту. На думку Суду пояснення заявника щодо звинувачень на його адресу та важливості показань викликаних ним свідків стосувалися його справи і могли сприяти досягненню мети захисту.

82. Щодо мотивів, указаних у рішеннях національних судів про недопуск наданих заявником доказів, Суд зазначає, що, навіть якщо національний суд володіє певною межею розсуду, віддаючи перевагу тим чи іншим доводам у конкретній справі та приймаючи докази на підтримку позицій сторін, суд зобов'язаний мотивувати свої дії та рішення (див. рішення від 1 липня 2003 р. у справі «Суомінен проти Фінляндії», заява № 37801/97, п. 36).

83. У цій справі НРС мотивувала відмову заслухати показання будь-кого зі свідків, викликаних свідчити на захист заявника, що фактичні обставини, про які може повідомити свідок, вже встановлено або що вони не мають значення для вирішення справи. Проте Суд зазначає, що і заявник, і відповідні дві особи заперечували наявність будь-яких тісних контактів та одностайно заявляли, що вони опинялися в одній компанії випадково та завжди з іншими особами. На думку Суду, мотиви, наведені НРС у рішенні щодо відмови заслухати свідків захисту, не були достатніми з підстав, викладених у п. 81.

84. Крім того Суд зазначає, що хоча, оцінюючи узгодження процедури прийняття доказів з принципом рівності сторін як складової ширшої концепції справедливості судочинства, він не має вирішувати, чи була обґрунтованою відмова суду прийняти подані заявником докази (див. рішення від 26 травня 1988 р. у справі «Екбатані проти Швеції», п. 30), велике значення надається зовнішнім ознакам суду та зростаючій чутливості громадськості до справедливого здійснення правосуддя (див. рішення від 30 жовтня 1991 р. у справі «Боргерс проти Бельгії», п. 24). У зв'язку з цим Суд відзначає, що НРС задовольнила всі клопотання про виклик свідків, подані представником Уряду, і жодного із поданих заявником.

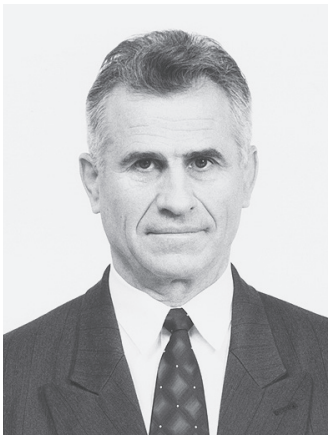
85. До завдань Суду не належить висловлення позиції щодо належності доказів чи, більш загально, щодо того, чи звинувачення, висунуті заявнику, були обґрунтовані. Проте саме Суд має встановити, чи провадження в цілому, включно зі способом отримання доказів, було справедливим (див. зазначене рішення у справі «Аш проти Австрії», п. 26). Враховуючи фактичні обставини розглядуваної справи, Суд вважає, що відмова національних органів влади заслухати свідків захисту призвела до обмеження здатності заявника представити свою справу і була несумісною з гарантіями справедливого суду, закріпленими у ст. 6 Конвенції (див. з відповідними змінами зазначене рішення у справі «Відал проти Бельгії», п. 34).

Таким чином, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції в частині принципу рівності сторін.

<...>

Ф.М. Марчук,
начальник науково-дослідної
частини
Академії суддів України

М.М. Цитович,
суддя Верховного Суду
України у відставці,
викладач Академії суддів
України

Пропозиції щодо визначення критеріїв нормування навантаження суддів при розгляді кримінальних справ

Одним із пріоритетних напрямів судової реформи, мета якої — підвищення рівня ефективності захисту судом прав людини, доступності всіх громадян до правосуддя, є створення для суддів усіх необхідних умов для прийняття ними законних, обґрунтованих та справедливих рішень.

Згідно зі статистичними даними Державної судової адміністрації України (далі — ДСА), до місцевих загальних судів у 2009 р. надійшло на розгляд 5,4 млн справ та матеріалів, у тому числі 676,7 тис. кримінальних, що на 19,6 % більше, ніж у 2008 р.

Надходження до судів на розгляд щороку великої кількості справ та матеріалів спричинило виникнення в судовій системі низки проблем, пов'язаних, зокрема, з оперативністю та якістю здійснення судочинства. Наприкінці кожного року в судах залишається велика кількість справ, які судді не встигають розглянути через значне навантаження. Так, наприкінці 2009 р. залишилися нерозглянутими 49,3 тис. кримінальних справ, що становить 21,3 % від кількості тих, що перебували у провадженні.

У зв'язку з надходженням до місцевих судів великої кількості кримінальних справ та матеріалів навантаження на суддів є значним, а в деяких

Розробка єдиних нормативів навантаження суддів загальних судів при розгляді кримінальних справ дасть можливість за формулою визначити максимальну кількість справ, які суддя має змогу розглянути у встановлений строк із дотриманням вимог процесуального й матеріального закону, а також встановити нормовану чисельність суддів, які повинні ці справи оперативно розглядати

судах — надмірним. До кожного судді місцевого загального суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) щомісяця в середньому надходила на розгляд така кількість кримінальних справ та матеріалів: у 2007 р. — 10,9; у 2008 р. — 10,7; у 2009 р. — 12,8. Крім того, до кожного судді цих судів надходили на розгляд справи й матеріали цивільного та іншого судочинства. Зокрема, цивільних справ та матеріалів надійшло: у 2007 р. — 33,4; у 2008 р. — 37,3; у 2009 р. — 36,1.

Усього в 2009 р. до суддів місцевих загальних судів щомісяця надходило на розгляд в середньому по 102,7 цивільних, адміністративних, кримінальних справ, справ про адміністративні правопорушення, різних заяв, скарг,

S u m m a r y

The article presents proposals on estimation of judicial workload standards in trying criminal cases in first instance

подань, клопотань та інших матеріалів, а в судах Донецької області — 138,4, Дніпропетровської — 122,7, м. Севастополя — 128,1. Таке надмірне навантаження позбавляє суддів можливості належним чином виконувати свої службові обов'язки.

Для розробки нормативу навантаження на кожного суддю при розгляді кримінальних справ необхідно брати до уваги критерії, за допомогою яких визначають складність справи, тобто її трудомісткість, зокрема вид вчиненого злочину та дані про кількість: обвинувачених, потерпілих, свідків та інших осіб, епізодів обвинувачення, томів кримінальної справи, складів злочину, в яких обвинувачується підсудний тощо

Водночас у судах деяких регіонів України спостерігається нерівномірне навантаження на суддів. Так, в одному регіоні до судді в середньому щомісяця надходило на розгляд 78 справ та матеріалів, а в іншому — 138, тобто різниця у навантаженні на суддів — до 60 справ і матеріалів.

На нашу думку, розробка єдиних нормативів навантаження суддів загальних судів при розгляді кримінальних справ дасть можливість за формулою визначити максимальну кількість справ, які суддя матиме змогу розглянути у встановлений строк із дотриманням вимог процесуального й матеріального закону, а також встановити нормовану чисельність суддів, які повинні ці справи оперативно розглядати. Крім того, застосування нормативів, які ґрунтуються на правових критеріях, допоможе визначити розумні строки для розгляду судом справи. Але ці нормативи не можуть слугувати для визначення мінімальної кількості справ, які суддя має розглянути за певний період часу. У разі виникнення цього питання його мають вирішувати органи суддівського самоврядування, організовуючи діяльність суддів конкретного суду, а не за допомогою рекомендацій, наведених у цій статті.

У Законі від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» (п. 17 ст. 126) було передбачено, що ДСА разом з Радою суддів України повинні визначити нормативи навантаження суддів у судах усіх рівнів та виробити пропозиції щодо кількості суддів у відповідних судах.

За рішенням Ради суддів України від 3 червня 2004 р. № 37 «Про встановлення критеріїв визначення нормативів навантаження суддів» та на підставі доручення ДСА № 14/2947-2009 р. Академія суддів України підготувала проект методики визначення нормативів навантаження на суддів із розгляду кримінальних справ у судах першої інстанції. До уваги бралися й аналізувалися нормативи часу, необхідного для розгляду судами справ, які були попередньо погоджені Радою суддів Украї-

ни в рішеннях № 30 від 13 травня 2005 р. і № 124 від 26 вересня 2008 р.

Термін «навантаження» означає ступінь зайнятості якою-небудь роботою¹. Норматив визначає час, який затрачає суддя на розгляд справи певної категорії з моменту її отримання до моменту розгляду по суті. В основу розрахунку покладено розгляд судами справ упродовж одного місяця, який включатиме 21 робочий день (у 2010 р. був 251 робочий день, що дорівнює 2004 годинам при 40-годинному робочому тижні, і якщо кількість робочих днів у цьому році поділити на 12 місяців, то отрима-

ємо середню кількість робочих днів у одному місяці, зокрема: $251:12 = 20,9$ ²). Для розробки нормативу навантаження на кожного суддю при розгляді кримінальних справ необхідно брати до уваги критерії, за допомогою яких визначають складність справи, тобто її трудомісткість, зокрема вид вчиненого злочину та дані про кількість: обвинувачених, потерпілих, свідків та інших осіб, епізодів обвинувачення, томів кримінальної справи, складів злочину, в яких обвинувачується підсудний тощо.

Основою для розрахунку зазначеного нормативу визначена стандартна кримінальна справа в одному томі обсягом до 250 аркушів, в якій до відповідальності притягується одна особа за один склад злочину. У справі умовно можуть брати участь один потерпілий і два свідки, а також може бути заявлено один цивільний позов.

Наприклад, такими кримінальними справами простої складності є справи про крадіжки і грабежі, кваліфіковані відповідно за ознаками ч. 1 ст. 185 та ч. 1 ст. 186 Кримінального кодексу України (далі — КК). У 2009 р. в Україні суди першої інстанції розглянули за ч. 1 ст. 185 КК справи щодо 9,5 тис. засуджених (судові рішення набрали законної сили), а за ч. 1 ст. 186 КК — стосовно 2,4 тис. осіб.

Залежно від складності кримінальної справи та її обсягу потрібно застосовувати визначені поправочні коефіцієнти, що дає можливість відповідно збільшити норматив часу, необхідного для її розгляду

На підставі відповідних спостережень для розгляду кримінальної справи простої складності пропонується визначити до 4 год. робочого часу з постановленням вироку, 1 год. 20 хв. на підготовку її до розгляду і 40 хв. для проведення

¹ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпін, 2003. — С. 551.

² Див.: Про розрахунок норми тривалості робочого часу на 2010 рік // Урядовий кур'єр. — 22 вересня 2009 р. — С. 11.

попереднього розгляду справи, за результатами якого необхідно прийняти відповідне рішення, загалом — до 6 год.

Визначаючи норматив часу на розгляд справи, потрібно враховувати і час на такі процесуальні дії:

1) відкриття судового засідання та проведення його підготовчої частини (статті 282—296 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК);

2) оголошення обвинувального висновку, а за згодою сторін — тільки його резолютивної частини, а в справах, зазначених у ч. 1 ст. 27 КПК, — оголошення скарги потерпілого; оголошення цивільного позову, якщо він заявлений у справі; роз'яснення підсудному суті обвинувачення (статті 297, 298 КПК);

3) вчинення всіх необхідних дій, визначених у гл. 26 КПК під час проведення судового слідства, зокрема допит підсудних, потерпілих, свідків, оголошення їхніх показань, допит експерта, огляд речових доказів, огляд та оголошення документів, вирішення питань, пов'язаних із заявленими клопотаннями;

4) проведення судових дебатів і заслуховування останнього слова підсудного (статті 318, 319 КПК);

5) постановлення вироку (статті 320, 321 КПК); розв'язання цивільного позову (ст. 328 КПК);

6) проголошення вироку та роз'яснення підсудному, його законному представникові, а також потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві та їх представникам змісту вироку, інформації щодо строку його оскарження та права на подання клопотання про помилювання (ст. 341 КПК).

Залежно від складності кримінальної справи та її обсягу потрібно застосовувати визначені поправочні коефіцієнти, що дає можливість відповідно збільшити норматив часу, необхідного для її розгляду.

Для визначення нормативу часу на розгляд кримінальних справ залежно від їх складності та обсягу пропонуємо встановити такі поправочні коефіцієнти:

1. К — категорія складності кримінальної справи.

Залежно від категорії, до якої віднесено кримінальну справу, визначається час, необхідний для її розгляду. Так, відповідно до ч. 1 ст. 2 КК підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Залежно від складу того чи іншого злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа у кримінальній справі, судді доводиться вирішувати питання різної юридичної складності. Тож чим складніша категорія кримі-

нальної справи, тим більше часу потрібно на її розгляд і постановлення у ній вироку. Для визначення показників нормування види злочинів, що передбачені КК, розподілені на п'ять категорій відповідно до їх складності.

До першої категорії віднесено кримінальні справи про вчинення злочинів проти власності (статті 185—198 КК). Усього в 2009 р. місцеві та апеляційні суди України розглянули з постановленням вироку 51 тис. 791 справу про злочини проти власності, що становить 36,2 % від загальної кількості розглянутих з постановленням вироку справ (142 тис. 875).

Для визначення нормативу часу на розгляд справ про злочини проти власності за основу взято кримінальні справи простої складності, які належать до першої категорії. Так, на судовий розгляд справ першої категорії визначено час, необхідний для розгляду справ простої складності (стандартних), тобто 4 год. на розгляд і 1 год. 20 хв. на вивчення справи, загалом — 5 год. 20 хв.

До цієї категорії належать також справи про злочини приватного обвинувачення (ст. 27 КПК). У 2009 р. суди розглянули 1 тис. 45 таких справ.

До другої категорії віднесено кримінальні справи про злочини проти життя та здоров'я (розд. II Особливої частини КК), за винятком умисних убивств (статті 115—118 КК) та умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. До цієї категорії також належать кримінальні справи про злочини проти волі, честі та гідності особи (розд. III Особливої частини КК), статеві злочини (розд. IV Особливої частини КК), виборчі кримінальні справи (розд. V Особливої частини КК) та кримінальні справи про злочини у сфері обігу наркотиків (розд. XIII Особливої частини КК). Норматив часу на розгляд справ другої категорії збільшується на 1 год. порівняно з часом, передбаченим для розгляду стандартних справ, і становить 5 год. (4+1).

До третьої категорії належать кримінальні справи про злочини проти безпеки виробництва (розд. X Особливої частини КК), безпеки руху (розд. Особливої частини XI КК), злочини у сфері електроніки (розд. XVI Особливої частини КК), службові злочини (розд. XVII Особливої частини КК). Норматив часу на розгляд справ третьої категорії збільшується на 2 год. порівняно з часом для розгляду стандартних справ і становить 6 год. (4+2).

До четвертої категорії віднесено кримінальні справи про злочини проти громадської безпеки (розд. IX Особливої частини КК), проти громадського порядку (розд. XII Особливої частини КК) та проти авторитету державної влади (розд. XV Особливої частини КК). Норматив часу на розгляд та-

ких справ збільшується на 3 год. порівняно з часом, необхідним для розгляду стандартних справ, і становить 7 год. (4+3).

До п'ятої категорії віднесено кримінальні справи про умисні вбивства (статті 115—118 КК), умисні тяжкі тілесні ушкодження та інші злочини, що спричинили смерть потерпілого або загибель людей, а також злочини, що спричинили тяжкі чи особливо тяжкі наслідки. Усього до п'ятої категорії належить 86 складів злочинів, передбачених КК. Норматив часу на розгляд справ п'ятої категорії збільшується на 4 год. і становить 8 год. (4+4).

2. О — кількість обвинувачених у справі.

Збільшення кількості обвинувачених у справі на одну особу зумовлює збільшення нормативу часу на розгляд справи на 1 год. відповідно. Зокрема, для розгляду кримінальної справи простої складності з двома обвинуваченими потрібно 5 год.

3. Н — неповнолітній підсудний.

Особливості провадження у справах про злочини неповнолітніх також зумовлюють збільшення нормативу часу на їх розгляд судом. При розгляді таких справ суди мають керуватися як загальними положеннями КПК і КК, так і спеціальними нормами, які визначають попередній і судовий розгляд цих справ та особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх. Згідно зі статистичними даними, у 2009 р. суди розглянули з постановленням вироку 6, 6 тис. справ про злочини неповнолітніх.

Відповідно до ст. 433 КПК, розглядаючи справи про злочин неповнолітнього, крім обставин, зазначених у ст. 64 цього Кодексу, необхідно з'ясувати: його вік; стан здоров'я та загальний розвиток; характеристику (ставлення до навчання, праці, поведінку в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність, а також його ставлення до вчиненого діяння. Для виконання вимог закону при розгляді судом таких кримінальних справ норматив часу збільшується на 1 год. щодо кожного підсудного, який вчинив злочин у неповнолітньому віці.

4. КЗ — кваліфікуючі ознаки злочину.

Кваліфікуючі ознаки злочину підвищують відповідальність за їх вчинення. Зокрема, у КК передбачено такі кваліфікуючі ознаки вчинення злочинів: повторність, рецидив, вчинення злочину групою осіб чи організованою групою, за попередньою змовою, завдання злочином значної

майнової шкоди або у великих чи особливо великих розмірах тощо. Злочини, вчинені за такими ознаками, кваліфікуються відповідно за частинами 2—5 статей КК.

Згідно зі ст. 64 КПК при розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню всі обставини вчинення злочину. Тому на розгляд справ про вчинення злочинів, передбачених у частинах 2—5 відповідних статей КК, потрібно більше часу, ніж на розгляд таких же справ про злочини без наявності кваліфікуючих ознак (злочини простої складності), які передбачені ч. 1 тієї ж статті КК. У зв'язку з цим норматив часу на розгляд справ про вчинення злочинів, передбачених частинами 2—5 статей КК, збільшується відповідно на 1 год. порівняно з часом, визначеним для розгляду такої ж категорії справ без кваліфікуючих ознак.

Якщо у справах про злочини, передбачені частинами 2—5 відповідної статті КК, зазначено такі кваліфікуючі ознаки злочину, як спричинення смерті потерпілого або загибель людей чи настання тяжких або особливо тяжких наслідків, то вони до уваги при застосуванні поправочного коефіцієнта КЗ не беруться, оскільки віднесені до п'ятої категорії складності й норматив часу для їх розгляду вже визначено згідно з поправочним коефіцієнтом К — категорія складності справи (п. 1).

5. ОЗ — вчинення злочину у складі організованої групи або злочинної організації (організована злочинність).

Факт вчинення злочинів організованою групою або злочинною організацією також ускладнює судовий розгляд таких кримінальних справ. Згідно зі статистичними даними звіту за формою № 1 ДСА (далі — звіт ДСА), в 2009 р. суди визнали винними 1 тис. 48 осіб за вчинення злочинів у складі організованої групи або злочинної організації. Ознаки таких злочинів визначено в частинах 3, 4 ст. 28 КК. Для розгляду зазначених кримінальних справ суду потрібен додатковий час, щоб встановити визначені законом кваліфікуючі ознаки злочину.

Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» звернув увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, — щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матері-

альної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

Збільшення нормативу часу для розгляду судом кримінальних справ про злочини, вчинені організованою групою або злочинною організацією, визначається за коефіцієнтом ОЗ і становить 1 год. для кожного підсудного, якому інкриміновано зазначені ознаки вчинення злочину.

Наприклад, Дніпровський районний суд м. Херсона 31 липня 2009 р. розглянув справу за ч. 3 ст. 146 КК щодо чотирьох підсудних, які в складі організованої групи вчинили викрадення людини та незаконне позбавлення її волі. У процесі розгляду справи суд допитав потерпілого і 21 свідка. Справа складалася з шести томів.

У цьому випадку слід застосовувати коефіцієнт ОЗ. Відповідно до визначеного нормативу для розгляду кримінальної справи за обвинуваченням чотирьох підсудних у вчиненні злочину в складі організованої групи суду потрібен додатковий час — 4 год.

6. СЗ — кількість складів злочинів (усього статей КК, за якими пред'явлено обвинувачення у справі).

Збільшення у справі кількості складів злочинів зумовлює збільшення нормативу часу на розгляд справи на 1 год.

Наприклад, якщо до суду надійшла на розгляд кримінальна справа в одному томі за обвинуваченням одного підсудного у вчиненні двох складів злочинів, що кваліфіковані за ч. 2 ст. 191 КК (привласнення чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем) і ч. 1 ст. 366 КК (службове підроблення), то відповідно для розгляду цієї кримінальної справи з двома складами злочинів потрібно часу на 1 год. більше.

7. УП — кількість учасників процесу (свідків, потерпілих та інших осіб, які беруть участь у справі).

При визначенні базового нормативу часу передбачено розгляд простої кримінальної справи, в якій беруть участь, крім обвинуваченого, до п'яти осіб — потерпілі, свідки та інші особи. Якщо їх більше п'яти, тобто у справі беруть участь захисник, представники потерпілого, цивільного позивача та

відповідача, спеціаліст, експерт, законний представник, представники служби у справах неповнолітніх та міліції у справах неповнолітніх, то норматив часу щодо кожної наступної особи визначається за коефіцієнтом УП і становить 20 хв.

Наприклад, для розгляду стандартної кримінальної справи, в якій беруть участь сім осіб (потерпілі — двоє, свідки — троє, захисник, представник потерпілого), потрібно 4 год. 40 хв., тобто на 40 хв. більше.

8. Е — кількість епізодів у справі.

У кожному складі злочину, що кваліфікується за однією статтею КК, може бути пред'явлено обвинувачення у вчиненні особою не одного, а кількох злочинних діянь. За таких обставин на розгляд справи потрібно більше часу. Збільшення у справі епізодів обвинувачення ускладнює її розгляд, оскільки потребує застосування кваліфікуючих ознак вчиненого злочину, зокрема повторності. Кількість епізодів впливає також на визначення суми викраденого майна, що може бути підставою для застосування таких кваліфікуючих ознак злочину, як розкрадання майна у великих і особливо великих розмірах, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 32 КК вчинення двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, вважається вчиненням продовжуваного злочину. Кваліфікуючі ознаки злочину впливають на ступінь тяжкості злочину, а відповідно — і складності розгляду справи за ознаками такого злочину. За основу для визначення нормативу навантаження взято кримінальну справу, в якій не більше п'яти епізодів. З кожним наступним епізодом обвинувачення норматив часу на розгляд справи збільшується на 20 хв.

Наприклад, якщо у справі 10 епізодів, то норматив часу на її розгляд збільшується на 1 год. 40 хв. Так, для розгляду стандартної кримінальної справи за ч. 2 ст. 185 КК з десятьма епізодами викрадення чужого майна потрібно більше часу на 1 год. 40 хв. без урахування інших можливих коефіцієнтів.

9. Т — кількість томів справи.

Для розрахунку нормативу часу на розгляд справи слід враховувати і кількість томів цієї справи. Адже документи, що є джерелом доказів у справі, зокрема, висновки експертиз, протоколи слідчих дій, показання свідків, потерпілих, обвинувачених тощо, відповідно до ст. 314 КПК повинні бути оглянуті або оголошені в судовому засіданні. Якщо справа складається з кількох томів (за основу взято кримінальну справу в одному томі), то відповідно з кожним томом норматив часу на розгляд справи збільшується на 20 хв.

Так, для розгляду стандартної кримінальної справи за ч. 2 ст. 185 КК в чотирьох томах потрібно 5 год. без урахування інших можливих коефіцієнтів.

10. ЦП — пред'явлення цивільного позову у кримінальній справі.

Цивільний позов у кримінальній справі відповідно до ст. 28 КПК може бути пред'явлено особою, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину. У 2009 р. місцеві загальні суди у кримінальних справах розглянули 5 тис. 256 цивільних позовів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину, з яких 3 тис. 623 було задоволено і 708 залишено без розгляду. Хоча цивільні позови у кримінальних справах і розглядаються на підставі доказів про винність чи невинність підсудного, суд, постановляючи вирок, має вирішити питання щодо заявленого цивільного позову (ст. 328 КПК).

Для розгляду кримінальної справи з пред'явленими кількома цивільними позовами суду потрібно більше часу, ніж для розгляду стандартної справи з одним позовом. Тож якщо у справі більше одного цивільного позову, то норматив часу для розв'язання наступного цивільного позову становить 30 хв.

Наприклад, Лозовський міськрайонний суд Харківської області 25 січня 2010 р. розглянув кримінальну справу за ч. 3 ст. 185 КК щодо підсудного Н., який обвинувачувався у вчиненні таємного викрадення чужого майна, поєднаного з проникненням у житло, в 16 епізодах. У справі було заявлено потерпілими — цивільними позивачами — 12 позовів на загальну суму понад 67 тис. грн. Відповідно до визначеного нормативу для розгляду заявлених цивільних позовів у цій кримінальній справі суду потрібен додатковий час — 5 год. 30 хв.

11. ВЕ — висновок експерта; ПЕ — призначення експертизи в суді.

За змістом ст. 65 КПК висновок експерта є одним із доказів у кримінальній справі. Експертиза проводиться у випадках, коли для вирішення певних питань під час провадження у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Досліджуючи висновок експерта, суд повинен його перевірити та оцінити за своїм внутрішнім переконанням, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у їх сукупності.

Норматив часу для оцінки висновку експерта у кримінальній справі має становити 20 хв. стосовно кожної експертизи.

Експертиза може призначатися як слідчим (ст. 196 КПК), так і судом (ст. 310 КПК). Згідно зі

звітом ДСА, в 2009 р. суди призначили 4, 5 тис. судових експертиз.

За ст. 273 КПК ухвала суду (постанова судді) має бути складена як окремий документ з наведенням у ній мотивів прийнятого рішення про призначення експертизи та чітким викладенням питань, що стосуються предмета останньої. В ухвалі має бути зазначено, які питання порушені учасниками судового розгляду, і які з них і з яких мотивів відхилено.

Для виконання судом зазначених дій при призначенні експертизи необхідно відвести додатковий час, зокрема 1 год. 30 хв. Якщо суддя витратив на призначення експертизи понад 1 год. 30 хв., то до обліково-інформаційної системи суду необхідно внести дані про фактично витрачений суддею час і провести відповідне коригування щодо нормативу часу на розгляд цієї справи.

12. НВ — невизнання обвинуваченим своєї вини.

Невизнання вини підсудним, звичайно, ускладнює розгляд кримінальної справи. У цьому випадку суд не може застосувати так званий скорочений порядок розгляду справи, а має ретельно досліджувати ті фактичні обставини справи, які оспорує підсудний. Відповідно до ст. 333 КПК суд повинен вказати у вирокі, із зазначенням мотивів, чому він не бере до уваги показання підсудного. Невиконання цих вимог закону визнається судами вищого рівня істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону, що призводить до скасування вироку. Збільшення нормативу часу для розгляду кримінальної справи, в якій підсудний повністю не визнає себе винним, становить додатково 1 год.

13. ВВ — визнання обвинуваченим повністю своєї вини у вчиненому злочині та розміру цивільного позову.

Згідно із ч. 3 ст. 299 КПК суд вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспоруються. У цьому випадку суд має обов'язково допитати лише підсудного та дослідити дані, що характеризують його особу.

Згідно зі статистичними даними, суди України у 2009 р. розглянули з постановленням вироку із застосуванням положень ст. 299 КПК — 61,1 тис. кримінальних справ, або 42,8 % від загальної кількості (усього 142 тис. 875).

Застосування судом процедури скороченого розгляду справи значно зменшує затрати часу на її розгляд. Тому у разі визнання підсудним повністю своєї вини у вчиненому злочині та розміру цивільного позову застосовується понижуючий коефіціє-

ент й відповідно норматив розгляду справи скорочується не менш як наполовину.

Наприклад, Ладижинський міський суд Вінницької області 12 травня 2009 р. розглянув справу за ч. 1 ст. 185 КК щодо підсудного О., який обвинувачувався у крадіжці мопеда марки «Дельта», що належав потерпілому З., із заподіянням останньому збитків на суму 2 тис. грн. На досудовому слідстві та в судовому засіданні підсудний повністю визнав свою вину та дав показання, що злочин вчинив за встановлених у справі обставин.

Відповідно до нормативу для розгляду стандартної кримінальної справи визначено 4 год. Із застосуванням коефіцієнта ВВ час на розгляд цієї справи скорочується наполовину, тобто на 2 год.

14. ДС — додаткове розслідування.

За результатами попереднього розгляду справи суддя своєю постановою може прийняти рішення про повернення справи прокуророві. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК суддя з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого, позивача, відповідача або їх представників своєю постановою повертає справу на додаткове розслідування у випадках, коли під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства були допущені такі порушення вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути признана до судового розгляду.

Згідно зі звітом ДСА, в 2009 р. суди повернули на додаткове розслідування при попередньому розгляді 1,1 тис. кримінальних справ.

Для підготовки суддею постанови про повернення кримінальної справи на додаткове розслідування (ст. 246 КПК) потрібно у середньому до 2 год. Необхідний час для вивчення і підготовки справи до попереднього розгляду, проведення попереднього розгляду і винесення суддею постанови про повернення справи на додаткове розслідування при її попередньому розгляді визначається за формулою: $Ч$ (час) = $П$ (підготовка) + $ПР$ (попередній розгляд) + $ДС$ (додаткове розслідування).

Аналогічно розраховується норматив часу у разі коли суддя своєю постановою відповідно до ст. 249¹ КПК повертає справу прокурору для усунення виявлених порушень вимог статей 228—232 КПК. У 2009 р. суди повернули прокурорам 950 справ (звіт ДСА).

Час, необхідний для розгляду справи в судовому засіданні, яку відповідно до ст. 281 КПК суд направив на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства, визначається за загальною формулою, коли суд по-

становляє у справі вирок. У 2009 р. суди повернули на додаткове розслідування відповідно до ст. 281 КПК 4,1 тис. кримінальних справ (звіт ДСА).

15. ЗС — зупинення справи.

У судах України щороку зупиняється провадження у приблизно 10 тис. кримінальних справ з підстав, передбачених частинами 1, 2 ст. 249 КПК, а саме: коли обвинувачений зник і місце його перебування невідоме — до його розшуку; у разі захворювання обвинуваченого — до його видужання. Час на зупинення справи визначається за відповідним коефіцієнтом і становить 30 хв.

Згідно зі ст. 248 КПК за наявності обставин, передбачених ст. 6, ч. 1 ст. 7, статтями 7¹, 7², 8, 9, 10 і 11¹ цього Кодексу, суддя своєю мотивованою постановою закриває справу.

Час, необхідний для розгляду справи в судовому засіданні, яка відповідно до ст. 248 КПК підлягає закриттю, визначається за загальною формулою, коли суд постановляє у справі вирок. У 2009 р. суди закрили провадження у 29,5 тис. справ (звіт ДСА).

16. А — арешт.

За змістом ст. 165² КПК подання органу дізнання, слідчого про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, погодженого з прокурором, вирішує суддя. Після одержання подання суддя має вивчити матеріали кримінальної справи, допитати підозрюваного чи обвинуваченого, а за необхідності взяти пояснення в особи, у провадженні якої перебуває справа, вислухати думку прокурора, захисника, якщо він з'явився, і винести відповідну постанову. Час для вирішення подання про обрання підсудному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту визначається за коефіцієнтом А і може становити 2 год.

Згідно зі статистичними даними (розд. 7 звіту ДСА), у 2009 р. суди розглянули 45,1 тис. подань слідчих про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

17. ВС — вирішення скарги.

На досудових стадіях кримінального процесу постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи (ст. 236¹ КПК), закриття справи (ст. 236⁵ КПК), порушення кримінальної справи щодо конкретної особи чи за фактом вчинення злочину (ст. 236⁷ КПК) може бути оскаржена до місцевого суду.

Згідно зі статистичними даними, у 2009 р. суди розглянули 23,9 тис. скарг на рішення правоохоронних органів, у тому числі: про порушення кримінальної справи — 11,6 тис.; про відмову в

порушенні кримінальної справи — 10, 2 тис.; про закриття справи — близько 850. У всіх трьох випадках суддя має ознайомитися зі скаргою, витребувати та вивчити матеріали справи, призначити час і місце судового розгляду скарги, розглянути скаргу на підставі наявних у справі матеріалів у судовому засіданні, заслухати пояснення сторін та думку прокурора, дослідити матеріали, на підставі яких було прийнято рішення, і за результатами розгляду скарги винести мотивовану постанову про скасування постанови органу дізнання, слідчого, прокурора або про залишення скарги без задоволення. Для ознайомлення з матеріалами справи, вирішення скарги на рішення правоохоронних органів про порушення кримінальної справи, відмову в порушенні кримінальної справи та закриття справи і складання постанови суду потрібно близько 2 год.

18. П — підготовка справи до судового розгляду; ВТ — вивчення томів.

Для вирішення питань, пов'язаних із підготовкою справи до судового розгляду, суддя має її вивчити. Відповідно до ст. 237 КПК у справі, що надійшла від прокурора, суддя з'ясовує щодо кожного з обвинувачених, чи немає підстав для закриття справи або її зупинення, чи складено обвинувальний висновок відповідно до вимог цього Кодексу, чи не було допущено під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства таких порушень вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду тощо.

Для вивчення матеріалів кримінальної справи, судової практики розгляду цієї категорії справ, нормативно-правової бази, а також прийняття рішення потрібен час. Норматив часу для вивчення кримінальної справи залежить від її складності та кількості в ній томів і має становити третину від часу, який визначено для розгляду справи.

Для вивчення та підготовки до розгляду кримінальної справи з простим складом першої категорії, на розгляд якої визначено 4 год., потрібно третину цього часу, тобто 1 год. 20 хв., а для вивчення кримінальної справи п'ятої категорії складності, на розгляд якої відведено 8 год., потрібно — 2 год. 40 хв.

Норматив часу, необхідного для вивчення кримінальної справи, залежить також від обсягу її матеріалів.

У разі збільшення від установленого нормативу кількості томів у справі для визначення часу на їх вивчення застосовується коефіцієнт — ВТ (вивчення томів), який становить 40 хв.

Так, для вивчення кримінальної справи за ч. 2 ст. 185 КК в чотирьох томах потрібно 3 год.

На підготовку справ приватного обвинувачення до судового розгляду суддя також витрачає певний час. Хоча такі справи не складні щодо вирішення правових питань, але вони є трудомісткими за обсягом вчинення суддею процесуальних дій, оскільки порушуються ним за скаргою потерпілого. Дізнання та досудове слідство у таких справах не провадяться. Норматив часу, необхідного для підготовки справ цієї категорії, має становити до 2 год.

19. ПР — попередній розгляд справи.

Згідно зі ст. 237 КПК до судового розгляду суддя має провести попередній розгляд справи, за результатами якого прийняти відповідне рішення. Попередній розгляд справи починається з доповіді прокурора щодо можливості призначення справи до судового розгляду, висловлювань своєї думки щодо питань, зазначених у ст. 237 КПК, іншими учасниками процесу, якщо вони з'явилися в судовому засіданні, заявлених ними клопотань та винесення суддею постанов щодо їх вирішення. За результатами попереднього розгляду справи суддя має винести постанову про прийняття одного із шести рішень, які зазначені у ст. 244 КПК. Норматив часу для проведення попереднього розгляду кримінальної справи має становити ориєнтовно 40 хв.

20. В — відкладення розгляду справи.

Згідно зі статистичними даними (звіт ДСА), у 2009 р. суди відкладали розгляд кримінальних справ 255 тис. 958 разів, у тому числі з причин: неявки свідків, потерпілих — 76 тис. 821; неявки інших учасників процесу — 5 тис. 912; неявки підсудного — 49 тис. 645; нездійснення доставки підсудного, який перебував під вартою, — 12 тис. 822; хвороби підсудного — 6 тис. 312; неявки захисника — 15 тис. 937; неявки прокурора — 4 тис. 212; призначення експертизи — 4 тис. 491; зміни прокурором обвинувачення — 2 тис. 616; судових доручень на виконання певних слідчих дій — 3 тис. 545; інших причин — 73 тис. 601.

У разі відкладення розгляду кримінальної справи потрібен час для виконання цієї процедури та очікування учасників судового процесу, а якщо слухання справи відкладено не з вини суду — для того, щоб суддя зміг організувати розгляд інших справ або перейти до виконання інших службових обов'язків, наприклад, коли суддя відкладає розгляд справи за клопотанням прокурора для зміни ним обвинувачення в суді (ст. 277 КПК). Цей час має становити не менше 1 год. і враховуватися при виникненні подібної ситуації, оскільки передбачити її до розгляду справи неможливо.

Формула розрахунку часу, необхідного для розгляду однієї кримінальної справи з дотриманням норм кримінально-процесуального закону:

$$Ч = К + О + КЗ + ОЗ + СЗ + Е + УП + Т + ЦП + НВ + ВЕ + ПЕ - ВВ + П + ПР,$$

де Ч (час розгляду справи) визначається з урахуванням коефіцієнтів, що відображають складність справи: К (категорія) + О (кількість обвинувачених) + КЗ (кваліфікуючі ознаки злочину) + ОЗ (організована злочинність) + СЗ (кількість складів злочинів) + Е (кількість епізодів) + УП (кількість учасників судового процесу) + Т (кількість томів) + ЦП (цивільний позов) + НВ (невизнання вини) + ВЕ (оцінка висновку експерта) + ПЕ (час на призначення експертизи в суді) – (мінус) ВВ (визнання вини) + П (час на підготовку) + ПР (проведення попереднього розгляду).

Таким чином, якщо суддя розглядає лише кримінальні справи, то за один місяць (21 день, або 167 робочих годин), за умови явки всіх учасників та відсутності підстав для відкладення судового розгляду, він може розглянути приблизно 28 справ простої складності (стандартних), оскільки на розгляд однієї такої справи передбачено 4 год., на її вивчення — 1 год. 20 хв. і проведення попереднього розгляду — 40 хв., а всього — 6 год. на одну справу (167 : 6 = 27,8). Тобто за один робочий день суддя може розглянути у середньому одну кримінальну справу простої складності та здійснити підготовку до розгляду інших справ, які перебувають у його провадженні.

Залежно від рівня навантаження й штатної чисельності суду для виконання функції правосуддя голові суду відводиться від 50 до 70 % робочого часу³. У такому випадку пропонується передбачи-

ти, що 70 % робочого часу голови суду має відводиться для розгляду ним судових справ.

Якщо суддя виконує адміністративні повноваження, то його навантаження з розгляду кримінальних справ зменшується на 30 % за місяць (зі 167 до 117 годин). Здійснюючи повноваження судді, голова відповідного суду може розглянути за місяць приблизно 19,5 кримінальних справ простої складності (27,8 x 70 % = 19,5 або 117 : 6 год. = 19,5).

За один робочий день суддя може розглянути у середньому одну кримінальну справу простої складності та здійснити підготовку до розгляду інших справ, які перебувають у його провадженні

При визначенні нормативів навантаження не враховувався стаж роботи суддів та їхній досвід, оскільки питання щодо розподілу навантаження між суддями конкретного суду належать до його внутрішньої діяльності й мають вирішуватися в порядку суддівського самоврядування.

Натомість враховується, що використання суддею при підготовці до розгляду та судовому розгляді конкретної кримінальної справи більше часу, ніж передбачено нормативом, може компенсуватися його скороченням при застосуванні цих же нормативів у інших справах.

Підготовлені Академією суддів України пропозиції щодо нормування навантаження суддів дають можливість за формулою розрахунку часу, зважаючи на складність та обсяг кримінальної справи, визначити необхідний час для її судового розгляду з дотриманням норм кримінально-процесуального закону. Слід зауважити, що норматив часу розгляду справи визначено орієнтовно, тому він підлягає обговоренню суддями, перевірці та уточненню. Власне, ці пропозиції публікуються для відкритого обговорення зазначеної проблеми суддями.

³ Див.: Брынцев В. Д. Теория и практика управления судом в правовом государстве. — К., 2010. — С. 344.

Від редакції: Указом Президента України від 17 січня 2011 р. № 52/2011 визнано таким, що втратив чинність, Указ Президента від 11 жовтня 2002 р. № 918 «Про Академію суддів України». На базі Академії суддів України вирішено утворити Національну школу суддів України.

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України

Summary

The article deals with survey of the right to access to justice in Ukraine as subjective right and determination of characteristics of this law

Доступ до правосуддя як суб'єктивне конституційне право

Зважаючи на соціальну й конституційно-правову цінність правосуддя та його особливе місце в системі гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів, пропонуємо розглядати право на доступ до правосуддя як невід'ємну складову права на звернення до суду та передумову його реалізації. Таким чином, дослідження доступу до правосуддя саме з точки зору права особи, певного суб'єкта становить науковий інтерес.

Значний внесок у створення та розвиток теорії про зміст суб'єктивних прав зробили такі науковці, як М.Г. Александров, С.С. Алексеев, М.І. Матузов, О.Ф. Скакун, Ю.Г. Ткаченко, Л.С. Явич. Згідно з цією теорією зміст та структуру суб'єктивних прав і свобод становлять чотири різновиди можливостей:

- 1) можливість власної поведінки носія права у межах свободи, яка встановлена нормою права (право-поведінка);
- 2) можливість вимагати відповідної поведінки від зобов'язаних осіб (право-вимога);
- 3) можливість звертатися за забезпеченням суб'єктивного права до держави та суспільства (право-претензія);
- 4) можливість користуватися певним соціальним благом (право-користування)¹.

Суб'єктивні права пропонувалося розглядати як відображення та показник особливостей об'єктивного права, як його регулятивну якість².

Одним із складних питань у загальній проблемі, вирішенню якого присвячується ця стаття, є відсутність фундаментального дослідження щодо права на доступ до правосуддя в Україні як суб'єктивного права. З огляду на важливість вирішення цього питання для теорії та практики маємо на меті з'ясувати правову природу зазначеного права, виявити його характерні ознаки, дати визначення поняття «доступ до правосуддя» у контексті суб'єктивного права. Об'єктом вивчення є суспільні відносини, що складаються при виникненні, реалізації та захисті цього права, а предметом дослідження — теоретичні основи, доктрини та наукові позиції щодо суб'єктивних прав, практичні методи їх правового регулювання, нормативно-правові акти та практика їх застосування.

¹ Див.: Александров Н.Г. Сущность социалистического государства и права. — М., 1969. — 128 с.; Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. — Саратов, 1972. — С. 85, 115.

² Див.: Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. — М., 1981. — Т. 1. — С. 106.

У сучасній науці те чи інше конституційне право розуміється як наявні у суб'єкта конституційно-правових відносин певні юридичні можливості задоволення особистих потреб та інтересів відповідно до рівня розвитку громадянського суспільства й держави³. Звертається увага на закріплення таких можливостей на рівні Конституції України⁴, наголошується на їх загальності та рівності⁵, а також на тому, що природа конституційних прав і свобод має суб'єктивний характер⁶ та може бути розкрита тільки за умови розуміння суб'єктивного права як можливості обирати вид і міру поведінки у межах закону⁷.

Істотним фактором, який впливає на природу права на доступ до правосуддя, є діяльність держави — зокрема, від волі законодавця залежить не лише виникнення самого права в об'єктивному значенні, а й створення відповідних умов та механізмів його реалізації, без яких саме суб'єктивне право набуває суто декларативного характеру

Таким чином, конституційне право на судовий захист та його складову — право на доступ до правосуддя — можна досліджувати не лише у їх об'єктивному значенні (як систему встановлених і гарантованих державою суспільно-регулюючих, формально виражених та загальнообов'язкових норм), а і в суб'єктивному (як міру юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи).

В юридичній літературі зазначається, що суб'єктивний характер права виявляється в тому, що воно: а) залежить від волі суб'єкта; б) реалізується залежно від його бажання та належить йому⁸. Погоджуючись із таким підходом у цілому, зауважимо, що істотним фактором, який впливає на природу права на доступ до правосуддя, є діяльність держави — зокрема, від волі законодавця залежить не лише виникнення самого права в об'єктивному значенні, а й створення відповідних умов та механізмів його реалізації, без яких саме суб'єктивне право набуває суто декларативного характеру.

Право на доступ до правосуддя належить до основних і невідчужуваних прав людини. Тією чи іншою мірою (переважно через регулювання питань справедливого судового розгляду) воно конкретизоване та закріплене у всіх міжнародно-правових актах, що належать до сфери захис-

ту прав людини і громадянина та визнаються загальноприйнятими стандартами.

Утверджене об'єктивним правом (зокрема, міжнародними договорами, ч. 1 ст. 9 Основного Закону, ст. 19 Закону від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України»), право на доступ до правосуддя в Україні як суб'єктивне право не обов'язково має впливати з Конституції чи законів України, його «джерелом» може бути й судова практика міжнародних судових установ, зокрема Європейського суду з прав людини.

Так, у рішеннях цього суду розкриваються різні аспекти зазначеного права через констатацію конкретних його порушень, таких як: відсутність можливості подати позов до суду з метою вивчення органами правосуддя всіх питань факту і права перед ухваленням обов'язкового рішення⁹; ухвалення парламентом закону, згідно з яким деякі заяви не приймалися до розгляду в судовому

порядку, а розгляд справ, що перебували в суді, припинявся¹⁰; зміна законодавства, наслідком якої був сприятливий для держави та такий, що суперечить інтересам заявників, результат триваючої цивільної справи¹¹; нормативно закріплена неможливість особи самостійно звернутися до суду з позовом¹²; відмова суду розглядати факти, що відігравали важливу роль у вирішенні спірного питання¹³; неможливість ухвалення судом рішення через втрату матеріалів справи¹⁴; обмеження державою дії окремих судових рішень шляхом ухвалення законів¹⁵; невиконання ухваленого на користь заявника рішення суду та подальше законодавче обмеження такого виконання¹⁶.

Традиційно зміст суб'єктивного права особи пов'язують із забезпеченими законом можливостями: певної поведінки носія суб'єктивного права, якому кореспондує обов'язок інших осіб і можливість при порушенні суб'єктивного права звернути-

⁹ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ле Компт, Ван Левен та Де Мейер проти Бельгії» (Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium) від 23.06.1981 р. // Series A, no. 43, p. 24.

¹⁰ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Панагеоріу проти Греції» (Papaageorgiou c. Grece) від 22.10.1997 р. // Recueil des arrêts et décisions 1997-VI. — с. 2287.

¹¹ Див.: Решение Европейского Суда по правам человека по делу «Компания «Эс-се-эм сканне де л'Уэст Лионе» и другие против Франции» (SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais and others v. France) от 21.06.2007 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2008. — № 1. — С. 30—31.

¹² Див.: Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини // Форум права. — 2010. — № 1. — С. 358—363.

¹³ Див.: www.coe.kiev.ua/putivnn/f_010.htm

¹⁴ Див.: Решение Европейского Суда по правам человека по делу «Дубинская против России» (Dubinskaya v. Russia) от 13.07.2006 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2007. — № 2. — С. 37.

¹⁵ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Грецькі нафтопереробні підприємства «Стран» і Стратіс Андреадіс проти Греції» (Raffineries Grecques Stran et Stratis Andreadis c. Grece) від 09.12.1994 р. // Series A, no. 301-B.

¹⁶ Див.: Решение Европейского Суда по правам человека по делу «Еличич против Боснии и Герцеговины» (Jelicic v. Bosnia and Herzegovina) от 31.10.2006 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2007. — № 4. — С. 21—22.

³ Див.: Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підруч. — К., 2002. — С. 162.

⁴ Див.: Кравченко В.В. Конституційне право України: Навч. посіб. — К., 2004. — С. 140—143.

⁵ Див.: Фрицький О.Ф. Значч. праця. — С. 162.

⁶ Див.: Боняк В.О. Поняття суб'єктивного права на освіту // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. — 2003. — № 1. — С. 22—28.

⁷ Див.: Букач В.В., Олійник А.Ю. Конституційні політичні права та свободи людини і громадянина в Україні. — Д., 2006. — С. 55—56.

⁸ Див.: Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підруч. / Пер. з рос. — Х., 2001. — С. 353.

ся до примусової сили державних органів¹⁷; діяти згідно з власним волевиявленням і метою задоволення своїх інтересів, які не суперечать загальному інтересу тих, хто здійснює економічне й політичне панування¹⁸; задовольняти свої матеріальні й духовні запити, тобто користуватися соціальними благами¹⁹.

На початку ХХ ст. видатний правознавець Б.О. Кістяківський зазначав, що право — це не лише сукупність норм, але й життєве явище. Право як сукупність норм — це об'єктивне право. Суб'єктивне право — це життєве явище, що здійснюється²⁰. Взаємодія об'єктивного та суб'єктивного права виявляється через два напрями: а) об'єктивне право є мірою реалізації можливостей, наданих правом суб'єктам; б) суб'єктивне право — це засіб (спосіб) реалізації об'єктивного права шляхом його конкретизації²¹.

Право на судовий захист належить не до категорії політичних прав, а до прав людини і громадянина та жодним чином не може бути залежним від наявності громадянства, тому нарівні з громадянами та юридичними особами України його мають фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, іноземці, особи без громадянства, а також іноземні юридичні особи

Отже, суб'єктивне право має відповідати критеріям реальності, доступності та визначеності, оскільки від цього залежить можливість особи користуватися цим правом та передбачати наслідки свого поведіння.

З огляду на соціально-правову значимість міжнародно-правовий рівень регламентації та захисту право на доступ до правосуддя можна віднести до основних, фундаментальних прав.

Як право суб'єктивне воно нерозривно пов'язане з володільцем — конкретним, індивідуально визначеним суб'єктом.

Суб'єктами, щодо яких здійснюється правосуддя, деякі дослідники визначають «сторони економічних, політичних, управлінських та інших спорів — громадян, їх об'єднання, юридичних осіб, державні органи та органи місцевого самоврядування»²².

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне зауважити на такому:

– по-перше, не у всіх категоріях справ та видах судочинства є сторони (наприклад, у цивільному про-

цесі — лише заявник у справах про видачу судового наказу та у справах окремого провадження (ч. 1 ст. 95, ч. 4 ст. 235 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК); у деяких випадках єдиним суб'єктом подання до суду про обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30—32 Конституції, є слідчий, керівник оперативного підрозділу або його заступник (пункти 7, 9 ч. 1, ч. 2 ст. 8 Закону від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ «Про оперативно-розшукову діяльність», п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону від 26 грудня 2002 р. № 374-ІV «Про контррозвідувальну діяльність», ст. 15 Закону від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»); суб'єктами подання про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання і заміни невідбутої частини покарання більш м'яким є орган, що видає відбуванням покарання, спільно зі спостереженою комісією або службою у справах неповнолітніх, а щодо осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, — командування дисциплінарного батальйону (частини 1, 2 ст. 407 Кримінально-процесуального кодексу України);

– по-друге, перелік суб'єктів права на доступ до правосуддя не може бути закритим (вичерпним). Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI) кожному гарантується захист його прав, свобод та законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Також суб'єктний склад не можна обмежувати «громадянами»²³, адже право на судовий захист належить не до категорії політичних прав, а до прав людини і громадянина та жодним чином не може бути залежним від наявності громадянства, тому нарівні з громадянами та юридичними особами України його мають фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, іноземці, особи без громадянства, а також іноземні юридичні особи (ч. 4 ст. 7 Закону № 2453-VI). У Рішенні Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 р. № 6-зп (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) вжите у ч. 2 ст. 55 Конституції поняття «кожен» офіційно розтлумачено як «громадянин України, іноземець, особа без громадянства». Цей приклад ілюструє випадок, коли закон порівняно з конституцією гарантує право на судовий захист значно ширшому колу осіб, зокрема фізичним особам-суб'єктам підприємницької діяльності та юридичним особам, у тому числі іноземним.

¹⁷ Див.: Генкин Д.М. Право собственности как абсолютное субъективное право // Советское государство и право. — 1958. — № 6. — С. 94.

¹⁸ Див.: Явич Л.С. Общая теория права. — Л., 1976. — С. 172.

¹⁹ Див.: Анисимов А.Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. — М., 1994. — 79 с.

²⁰ Див.: Кістяківський Б. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. — М., 1916. — С. 359.

²¹ Див.: Скакун О.Ф. Знач. праця. — С. 353.

²² Ржепецька К.М. Судовий контроль як адміністративно-правовий засіб захисту прав і свобод людини // Форум права. — 2009. — № 2. — С. 364—368.

²³ Ржепецька К.М. Знач. праця. — С. 365.

Щодо широкого розуміння поняття «кожен» у контексті реалізації права на судовий захист необхідно звернути увагу на особливості, пов'язані з процесуальною правосуб'єктністю та складом суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України: 1) малолітні особи віком до чотирнадцяти років, неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (крім тих, яким у встановленому законом порядку надано повну цивільну дієздатність), особи, цивільна дієздатність яких обмежена, недієздатні фізичні особи мають таке право, але воно може бути реалізоване через законних представників (ст. 39, п. 2 ч. 3 ст. 121 ЦПК); 2) здатність фізичних осіб особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки пов'язана з наявністю дієздатності, досягненням повноліття, а також до його досягнення — з можливістю відповідно до законодавства самостійно брати участь у спорах з приводу публічно-правових відносин, в інших випадках представництво інтересів здійснюється законними представниками (ч. 2 ст. 48, частини 4, 5 ст. 56 Кодексу адміністративного судочинства України); склад суб'єктів права на звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції визначається Конституцією (п. 1 ч. 1 ст. 150) та законами України і залежить від виду звернення.

Суб'єктивне право не лише вказує на його приналежність певному суб'єкту, а й відображає той факт, що воно як міра можливої поведінки особи залежить у визначених межах від волі, свідомості та особистого бажання конкретної особи, особливо в аспекті використання нею цього права²⁴, можливості реалізації свого інтересу²⁵. Разом з цим, як слушно зауважив Л.С. Явич, суб'єктивне право — це не свобода в рамках закону, а законом гарантована свобода, тобто визнана правом і така, що підлягає неухильній охороні з боку держави, можливість самостійно діяти й приймати вольові рішення²⁶.

Таким чином, застосовуючи різні критерії для класифікації, можна виділити такі ознаки суб'єктивного права на доступ до правосуддя: об'єктивна природа походження (зумовленість об'єктивним правом та практикою міжнародних судових установ; позитивні дії з боку держави); тип походження (позитивне, основне (конституційне) право, набуте на підставі закону); загальний характер (можливість певної поведінки є індивідуальним суб'єктивним правом кожного); рівність права та умов його реалізації (однаковий зміст та обсяг права стосовно інших суб'єктів, заборона привілеїв чи обмежень за

будь-якими ознаками); сфера правореалізації (вияв у правовідносинах, урегульованість юридичними нормами); засіб правореалізації (зв'язок з іншими правами, свободами та законними інтересами та передумова їх захисту); належність суб'єкту права (невід'ємна складова конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, юридичних осіб приватного та публічного права; індивідуальне право; виключна ініціатива суб'єкта щодо правореалізації); форма вияву (зумовлена об'єктивним правом можливість, як визначальний фактор вибору типу санкціонованої державою поведінки суб'єкта для задоволення його інтересів); зміст права (право на справедливий суд); гарантованість державного захисту (абсолютна природа права; повна та всеосяжна заборона обмежень, у тому числі в умовах воєнного або надзвичайного стану); наявність правозахисних механізмів (можливість захисту на національному та наднаціональному (міжнародному) рівнях у разі порушення, що є запорукою відновлення порушеного права).

Суб'єктивне право не лише вказує на його приналежність певному суб'єкту, а й відображає той факт, що воно як міра можливої поведінки особи залежить у визначених межах від волі, свідомості та особистого бажання конкретної особи, особливо в аспекті використання нею цього права

На наш погляд, наведені вище характерні ознаки суб'єктивного права кожного на доступ до правосуддя як фундаментального (основного) права дають підстави для визначення його як створеної, юридично визнаної та гарантованої державою через норми об'єктивного права та практику міжнародних судових установ можливості самостійного вибору суб'єктом правовідносин типу санкціонованої державою поведінки, наслідком якої є реалізація права на доступ до суду та на судовий розгляд, а за наявності законних підстав — і на судовий захист прав, свобод та законних інтересів.

Щодо перспективи подальших розвідок досліджуваної теми, то на нашу думку, в теоретичному плані слід зосередити увагу на з'ясуванні сутності, структури, ціннісних характеристик, місця та ролі права на доступ до правосуддя як у конкретних правовідносинах, так і в правовій системі України загалом. Це дало б змогу удосконалити нормативно-правове моделювання способу конституційно-правового врегулювання відповідних суспільних відносин у процесі правотворчості та правозастосування, оптимізувати законодавче закріплення зазначеного права. Як спосіб досягнення такої мети пропонується ретельно дослідити істотні елементи права на доступ до правосуддя, їх співвідношення та взаємозв'язок, а також специфічні особливості реалізації кожного з таких елементів.

²⁴ Див.: Матузов Н.И. Субъективные права граждан СССР. — Саратов, 1966. — С. 19.

²⁵ Див.: Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. — Тула, 2001. — С. 74.

²⁶ Див.: Явич Л.С. Знач. прая. — С. 179.

Н.М. Клименчук,
здобувачка Інституту
держави і права
ім. В.М. Корецького

Summary

The author observed conditions and structure of the master agreement — act of social partnership, surveyed its main normative provisions as well as proposed ways to improve laws on collective agreements

До питання змісту і структури генеральної угоди

Аналіз Закону від 1 липня 1993 р. № 3356-ХІІ «Про колективні договори і угоди» (далі — Закон № 3356-ХІІ) дає підстави стверджувати, що угода в ньому розуміється як правовий акт, який регулює виробничі, трудові й соціально-економічні відносини й укладається на рівні держави, території, галузі. За юридичною природою цей правовий акт є нормативним договором, що містить загальні принципи регулювання зазначених відносин, і залежно від сфери відносин укладається на трьох рівнях.

Розробляючи проект генеральної угоди, сторони зобов'язані дотримуватися принципів не лише соціального партнерства, а й правового регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин

З огляду на основні принципи соціального партнерства (свобода вибору під час обговорення питань, що стосуються сфери праці, і добровільність прийняття сторонами на себе зобов'язань), договірною формою якого є генеральна угода, можна стверджувати, що учасники колективних переговорів вільні у виборі питань регулювання соціально-трудова відносин. При цьому, розробляючи проект генеральної угоди, сторони зобов'язані дотримуватися принципів не лише соціального партнерства, а й правового регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин.

Колективні угоди як акти соціального партнерства досліджували М.В. Лушнікова, О.А. Трюхан, Г.І. Чанишева, О.М. Ярошенко та інші.

Мета статті — розглянути зміст і структуру генеральної угоди на підставі аналізу угод, укладених на рівні держави за останні роки, висвітлити недоліки чинного законодавства у цій сфері, запропонувати шляхи їх усунення.

Відповідно до ст. 10 Закону № 3356-ХІІ укладенню будь-якої колективної угоди передують колективні переговори. При цьому будь-яка зі сторін не раніше, ніж за три місяці до закінчення строку дії колективної угоди, або у строки, визначені цим документом, письмово повідомляє інші сторони про початок переговорів. Другій стороні протягом семи днів належить їх розпочати. Робоча комісія опрацьовує проект колективної угоди з урахуванням пропозицій, що надійшли в установленому порядку, і приймає рішення, яке оформляється протоколом.

Угодою на державному рівні регулюються основні принципи й норми реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин

Зміст і структура конкретної генеральної угоди залежать від волевиявлення сторін, проте це не означає, що вони не регулюються законодавством взагалі. Так, у ст. 8 Закону № 3356-ХІІ визначений зміст угод. Законодавець установив, що угодою на державному рівні регулюються основні принципи й норми реалізації соціально-економічної політики і трудових

відносин, зокрема, щодо: гарантій праці і забезпечення продуктивної зайнятості; мінімальних соціальних гарантій оплати праці й доходів усіх груп і верств населення, які забезпечували б достатній рівень життя; розміру прожиткового мінімуму, мінімальних нормативів; соціального страхування; трудових відносин, режиму роботи і відпочинку; умов охорони праці й навколишнього природного середовища; задоволення духовних потреб населення; умов зростання фондів оплати праці й установлення міжгалузевих співвідношень в оплаті праці; забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Генеральні угоди майже не містять конкретних зобов'язань або заходів їх реалізації, їх умови здебільшого лише декларують наміри сторін і не більше. Такий стан справ є незадовільним і не сприяє реалізації трудових прав працівників і роботодавців

З огляду на нормативно-договірну природу генеральної угоди остання має відповідну структуру. У загальному розумінні умови будь-якої генеральної угоди можна поділити на: обов'язкові й додаткові; нормативні, зобов'язальні й інформативні; ті, що мають публічний характер, і ті, які мають індивідуальний характер.

Проаналізуємо генеральні угоди, укладені в Україні, для визначення їх структури як нормативно-правового договору. На сьогодні в державі укладено п'ять генеральних угод. Розгляньмо більш детально дві з них.

1. Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2004—2005 рр., укладена 19 квітня 2004 р., містить такі зобов'язання:

постійно провадити аналіз та оцінку стану реалізації законодавства про оплату праці, вносити пропозиції щодо його вдосконалення;

забезпечувати додержання законодавства про працю й охорону праці на підприємствах, в організаціях та установах, що перебувають у сфері їх управління, та своєчасно повідомляти відповідні органи про усунення виявлених порушень;

брати активну участь у реалізації національних і державних програм культурно-мистецького та фізкультурно-оздоровчого спрямування та ін.

2. До змісту Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2008—2009 рр., укладеної 15 квітня 2008 р., включені переважно положення, які передбачають:

проведення консультацій й розроблення пропозицій з удосконалення законодавства з питань працевлаштування осіб, не здатних на рівних кон-

курувати на ринку праці, в тому числі осіб з обмеженими фізичними можливостями;

сприяння залученню до занять народною творчістю працівників і членів їх сімей на базі культурно-освітніх закладів і клубних формувань при підприємствах, організаціях та установах незалежно від форми власності, використовуючи для цього всі можливі джерела фінансування;

передбачення щороку в проекті Державного бюджету України на відповідний рік з урахуванням можливостей його збалансування: а) коштів на оздоровлення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з малозабезпечених сімей, у тому числі дітей зазначених категорій, які проживають у сільській місцевості; б) видатків для надання кредитів на здобуття вищої освіти; в) видатків

для забезпечення виконання прийнятих рішень щодо підвищення розміру стипендій; г) видатків для підтримки діяльності фізкультурно-спортивних товариств; д) коштів для фінансування Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002—2012 рр.

На нашу думку, зміст зазначених умов генеральних угод має як позитивні, так і негативні аспекти.

До позитивних належать:

1) чітка їх структурованість;

2) традиційне включення додатку з питань розміру доплат і надбавок до тарифних ставок, окладів і посадових окладів працівників об'єднань, підприємств та організацій, що мають міжгалузевий характер;

3) наявність умов нормативного характеру, які відповідають таким необхідним ознакам: а) вони не персоніфіковані, не мають конкретного адресата; б) їх положення можуть багаторазово застосовуватися; в) ознака дії цього правочину незалежно від його застосування свідчить, що така колективна угода може застосовуватися неодноразово і діє протягом чітко визначеного сторонами строку;

4) наявність умов, що містять зобов'язання сторін;

5) наявність інформативних умов;

6) традиційно зобов'язання Кабінету Міністрів України закріплені як повноваження не роботодавця, а органу державної влади. При цьому уряд, який має представляти державу в генеральній угоді, відповідно до ст. 93 Конституції України є суб'єктом законодавчої ініціативи;

7) наявність умов щодо стимулювання активної позиції профспілок у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері захисту прав та інтересів працівників. Вважаємо, що права останніх навіть у найсприятливіших умовах не можуть реалізовуватися інерційно, їх реалізація можлива лише за умов

ефективної дії механізму їх захисту, зокрема й за допомогою соціального партнерства;

8) створення правових умов для постійної співпраці сторін угоди не лише в межах колективних переговорів, що передують її укладенню.

Хибним є включення до угоди умов, згідно з якими питання щодо оплати праці повинні конкретно вирішуватись у регіональних або галузевих угодах

Негативними аспектами генеральних угод вважаємо таке:

1) умови щодо вимог дотримання (в деяких випадках — суворого) тих чи інших законодавчих положень або державних гарантій не повинні мати місце в цьому правочині. Законодавчі норми країни можуть бути виконані без будь-яких умов і домовленостей. Стаття 24 Конституції закріплює, що громадяни є рівними перед законом. При аналізі угоди складається враження, що сторони домовляються, які положення чинного законодавства вони будуть виконувати, а які ні;

2) угоди переобтяжені фактично беззмстовними умовами, тобто деякі з них і не регулюють, і не зобов'язують, і незрозуміло про що інформують, а деякі взагалі не стосуються предмета угоди. Словосполучення «вивчити питання», «розглянути», «вжити заходів», «рекомендувати», «сприяти» та інші, на нашу думку, хоча й містять певний інформаційний масив, але він не зовсім відповідає цілям угоди. Такі генеральні угоди майже не містять конкретних зобов'язань або заходів їх реалізації, їх умови здебільшого лише декларують наміри сторін і не більше. Такий стан справ є незадовільним і не сприяє реалізації трудових прав працівників і роботодавців. Угодами передбачена невелика кількість конкретних регуляторних заходів, які мають на меті впорядкувати відносини між соціальними партнерами;

3) доволі незначна кількість умов, які містять конкретні зобов'язання сторін, зазвичай, не містить посилань на джерела фінансування;

4) хибним є включення до угоди умов, згідно з якими питання щодо оплати праці повинні конкретно вирішуватись у регіональних або галузевих угодах. У преамбулах генеральних угод зазначено, що їх положення є обов'язковими для застосування як мінімальні гарантії;

5) угоди переобтяжені переліками законопроектів, які мають бути подані до Верховної Ради України, але ж генеральна угода — це не перспективний план законодавчої діяльності;

6) назви розділів генеральної угоди, які залежать від проблемних сфер життєдіяльності, розпорошують увагу сторін щодо необхідності дотри-

муватися розумного співвідношення нормативних, зобов'язальних та інформативних умов;

7) генеральні угоди не повною мірою відповідають вимогам ст. 8 «Зміст угод» Закону № 3356-ХІІ. Багато питань, на необхідність урегулювання яких у генеральній угоді вказує цей Закон, у текстах конкретних угод не відображені.

Аналізуючи генеральні угоди як джерела трудового права на соціально-партнерському рівні, О.М. Ярошенко переконливо доводить, що здебільшого усі вони містять завдання уряду. Їх умови щодо сприяння розробці та прийняттю законів правознавець вважає позбавленими нормативності й регулятивної ролі як джерела права¹. Погоджуючись із критичною оцінкою фахівця, зазначимо, що останнім часом зміст цих правочинів у цьому плані не змінився.

Генеральна угода має містити встановлені за домовленістю сторін правила поведінки учасників соціально-партнерських відносин і взаємні зобов'язання щодо реалізації цих норм і норм трудового законодавства, ґрунтуючись на спільних інтересах соціальних партнерів

Для виправлення негативної ситуації, що склалася, пропонуємо таке.

1. При визначенні правової категорії «генеральна угода» ключовими властивостями цього нормативно-правового договору, які повинні чітко простежуватися в тексті конкретної угоди, вважати:

а) обов'язковість таких реквізитів, як назва, дата прийняття, сторони угоди та їх представники, розділи, підписи уповноважених представників, додатки;

б) укладення цього правочину від імені сторін соціального партнерства уповноваженими представниками, які мають необхідну компетенцію брати відповідні зобов'язання на загальнодержавному рівні. Стосовно питання компетенції представників сторін підтримуємо рекомендацію О.М. Ярошенка про необхідність законодавчого визначення прав та обов'язків сторін соціального партнерства²;

в) відповідність порядку внесення змін і доповнень до генеральної угоди порядку її укладення;

г) норми й зобов'язання як основні елементи генеральної угоди. Інакше кажучи, вона має містити встановлені за домовленістю сторін правила поведінки учасників соціально-партнерських відносин і взаємні зобов'язання щодо реалізації цих норм і норм трудового законодавства, ґрунтуючись на спільних інтересах соціальних партнерів. Разом із тим норми, закріплені у такому правочині, можуть як сприяти подоланню прогалин у трудовому зако-

¹ Див.: Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України. — Х., 2006. — С. 164, 165.

² Див.: Ярошенко О.М. Джерела трудового права України: Дис. ... д-ра юрид. наук. — Х., 2007. — С. 258.

нодавстві, так і встановлювати нові правила на підставі й на виконання чинного законодавства;

д) визначення компетенції представників, які уклали угоду, найвищою юридичною силою серед актів соціального партнерства, а не вказівки щодо обов'язкового включення певних зобов'язань у регіональні та галузеві угоди;

є) оприлюднення цього правочину належним чином у чітко визначені строки, оскільки він містить нормативні умови.

2. Зміст генеральної угоди має чітко відповідати вимогам ст. 8 Закону № 3356-ХІІ, а отже, назви розділів повинні відповідати встановленому законодавством переліку питань щодо змісту такої угоди, наведених у цій статті.

3. Умови, які містять зобов'язання сторін, мають бути конкретизовані (наприклад, «організація роботодавців зобов'язується... шляхом... за рахунок коштів...»). Доцільно пункти, у яких перелічуються конкретні зобов'язання, завершувати вказівкою відповідальних суб'єктів (наприклад, Кабінету Міністрів України, профспілки, організації роботодавців). За можливості бажано називати конкретні посади відповідальних осіб.

4. Закон № 3356-ХІІ варто доповнити статтею «Оприлюднення колективних угод» у такій редакції:

«Колективні угоди незалежно від того, на якому рівні укладаються, підлягають обов'язковій публікації.»

Генеральна угода оприлюднюється протягом 15 днів з дня її підписання. Галузеві й регіональні угоди оприлюднюються протягом 15 днів з моменту проведення їхповідомної реєстрації.

Колективні угоди обов'язково опубліковуються у газетах «Урядовий кур'єр» або «Голос України».

5. З метою посилення відповідальності Кабінету Міністрів України за виконання взятих на себе за конкретною генеральною угодою зобов'язань щодо реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин пропонуємо розд. III «Складення повноважень та відставка Кабінету Міністрів України» Закону від 7 жовтня 2010 р. № 2591-VI «Про Кабінет Міністрів України» доповнити статтею, яка унормувала б питання відставки уряду внаслідок прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри у випадку невиконання умов генеральної угоди.

Вийшов друком
двадцять перший випуск збірника
«Рішення Верховного Суду України»

У збірнику опубліковано 39 судових рішень у цивільних, адміністративних, господарських і кримінальних справах, розглянутих Верховним Судом України у 2010 р.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства, категоріями справ.

Збірник можна придбати у видавництві «Істина».
04073, м. Київ, вул. Сирецька, 38.
Телефони: (44)468-3131, 468-0999, 468-5973.
E-mail: istina_book@ukr.net

Міжнародні зв'язки

У грудні 2010 р. у Верховному Суді України відбулася зустріч учасників Проекту «Прозорість та ефективність функціонування судової системи України: компонент державної служби» (далі — Проект), який тривав в Україні з липня 2008 р.

Зустріч розпочалася з підбиття підсумків на засіданні координаційної ради Проекту за участю начальника відділу міжнародного співробітництва Суду Ліни Губар, ректора Академії суддів України (далі — АСУ) Ірини Войтюк, керівника програми представництва Комісії Європейського Союзу Андрія Співака, керівника Проекту Еді Фракассіні, директора консорціуму WYG International Джері Смілі, головного спеціаліста сектору міжнародного співробітництва Державної судової адміністрації України (далі — ДСА) Ольги Какауліної.

Як повідомила керівник Проекту Еді Фракассіні, представляючи його фінальний звіт, у результаті співпраці партнерів та зацікавлених осіб у Проекті в судовій системі України було запроваджено навчання суддів та працівників апарату судів, зокрема дистанційного, з важливих питань управління; сформовано професійну спільноту працівників судів; визначено показники ефективності роботи судів, а також проведено консультування із загальних питань.

Бенефіціаром Проекту, який фінансує Європейський Союз, був Верховний Суд України. Крім того, Проект співпрацював із Радою суддів України, ДСА, АСУ тощо.

Діяльність Проекту охопила всі суди першої інстанції у чотирьох пілотних областях — Київській, Львівській, Одеській та Харківській, а також усі апеляційні суди. За останні чотири місяці робота Проекту поширилася й на адміністративні суди. Загалом, згідно з даними, наведеними Головою ДСА Русланом Кирилюком, за 415 навчальних днів до навчання долучилися півтори тисячі учасників, а в тренінгах було задіяно 236 судів із кількох регіонів України.

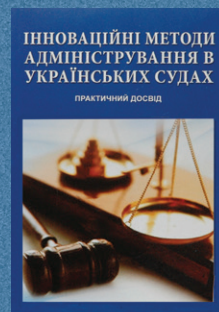
Після засідання координаційної ради було представлено серію книг для працівників апарату судів «Управління в судах», підготовлених за матеріалами організованих Проектом тренінгів для керівників апарату суду. У презентації видань взяли участь понад 50 осіб — реципієнтів Проекту, зокрема керівники апарату судів пілотних

регіонів, які з ентузіазмом відгукнулися на запрошення і завітали до Верховного Суду висловити вдячність та повагу організаторам Проекту за практичний досвід, здобутий під час навчання, та важливі інновації в українських судах.

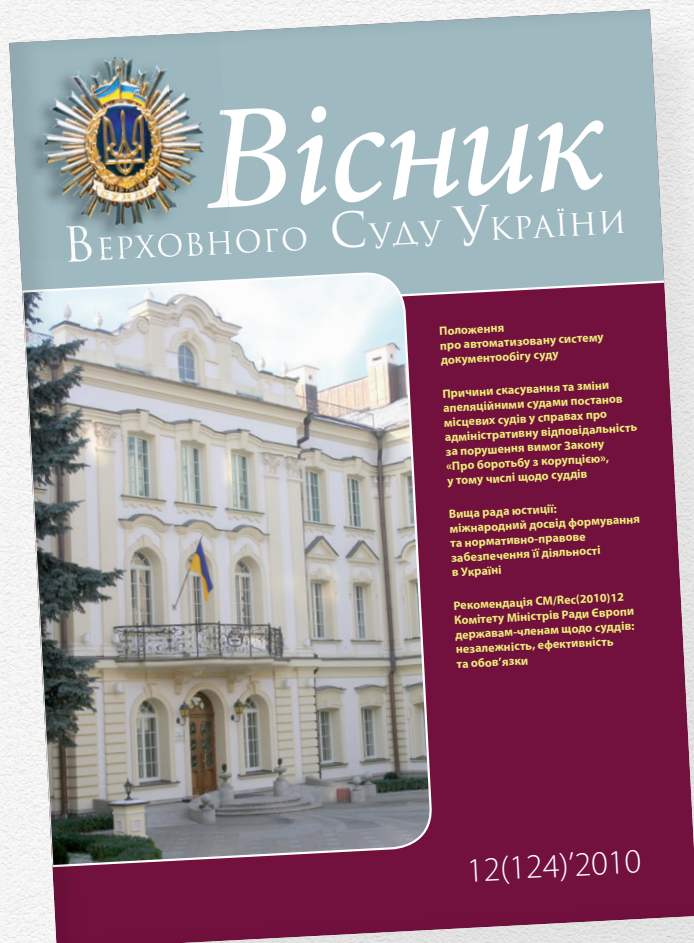
Прийняття у липні цього року Закону України «Про судоустрій і статус суддів» практично не вплинуло на спрямування роботи Проекту, а здобутки та результати цієї роботи, на думку його керівника, повністю відповідають оновленій судовій системі України. Це підтвердив і присутній на презентації суддя Верховного Суду України Василь Гуменюк: «Проект актуальний у світлі виконання нового Закону і є більш успішним із проектів, що здійснюються представниками делегації Європейської комісії».

Після підбиття підсумків Еді Фракассіні озвучила рекомендації Проекту, в яких, зокрема, пропонувалося: АСУ запровадити постійно діючу програму навчання керівників апарату; Раді суддів України рекомендувати головам судів активніше залучати працівників судів до участі у навчальних заходах; включити до нинішніх курсів навчання судді заняття, спрямовані на вироблення у слухачів навичок управлінської роботи на адміністративних посадах; збільшити кількість годин навчання керівників апарату судів із ключових тем управління, а в навчанні голів судів приділити більшу увагу питанням стратегічного планування та делегування функцій; ДСА сприяти безпроблемному впровадженню програмного забезпечення, що мінімізує звичайний у таких випадках опір змінам, оскільки запропоновані Проектом інновації мають радикально трансформувати методи роботи в судах.

На завершення сторони подякували за високий рівень підготовки, висловили сподівання на продовження співпраці та побажали успіхів у подальших проектах.

Триває передплата офіційних видань Верховного Суду України:

Вісник Верховного Суду України

Періодичність — 12 номерів на рік

Передплатний індекс — 40358

В офіційному науково-практичному виданні публікуються добірки витягів із судових рішень у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, науково-практичні коментарі чинного законодавства, аналіз судової практики з використанням даних судової статистики, матеріали на допомогу судді щодо вирішення складних питань здійснення судочинства, практика Європейського суду з прав людини, дискусійні статті щодо проблем судово-правової реформи і правотворчості.

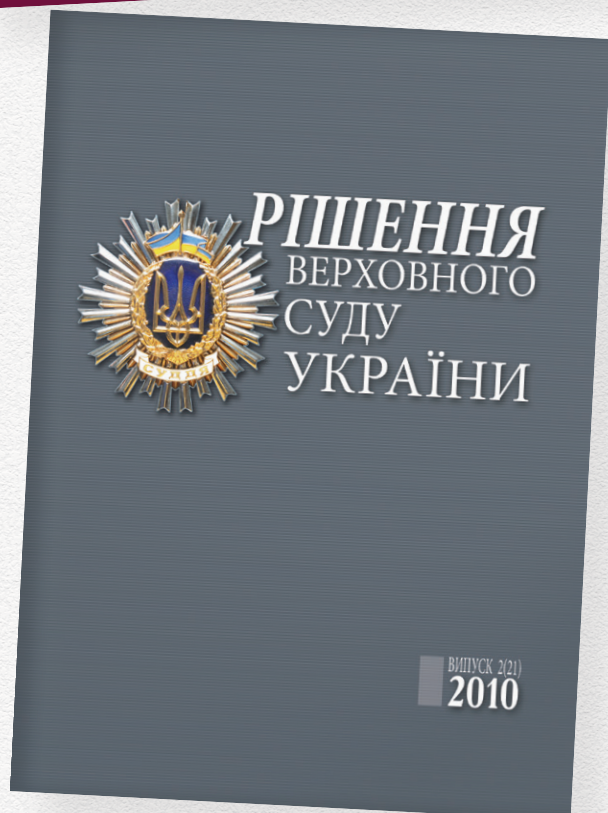
Рішення Верховного Суду України

Періодичність — 2 випуски на рік

Передплатний індекс — 40646

У збірнику публікуються судові рішення у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, розглянуті Верховним Судом України протягом певного періоду.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Докладніше про ці видання, їх тематику можна дізнатись у видавництві «Істина» за адресою:

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Передплату можна оформити у відділеннях зв'язку протягом року.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

www.istina-books.com.ua